

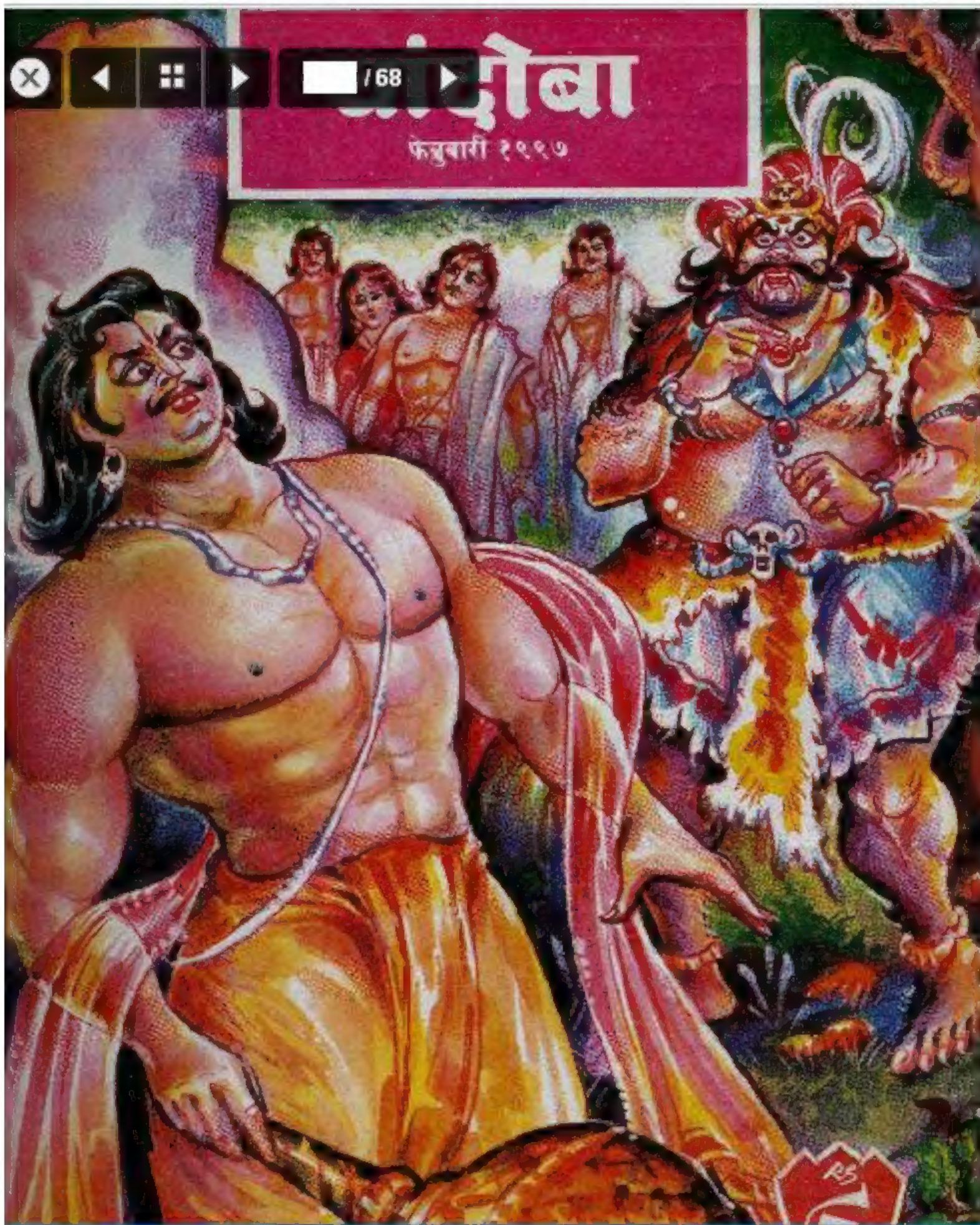

/ 68

कांदोबा

फेब्रुवारी २०१७

Rs. 30/-

Rs. 40/-

Rs. 30/-

Rs. 30/-

Rs. 25/-

Rs. 30/-

CHANDAMAMA BOOKS ARE ALREADY A LEGEND! THEY OPEN A NEW HORIZON ON THE WORLD OF LITERATURE FOR THE YOUNG

Added to the six titles by Manoj Das is the charming seventh-

WHEN THE TREES WALKED by the inimitable story-teller **Ruskin Bond**

Rs. 30/-

Among the titles in the process of production are:

**STORY OF KRISHNA
STORY OF RAMA
STORY OF BUDDHA**

For details, write to

CHANDAMAMA BOOKS
Chandamama Buildings
Vadapalani, Madras - 600 026

विशेष समाचार

सर्वांना अन्नपुरवठा

नोव्हेंबर महिन्यात इटालीची राजधानी रोम येथे विश्व आहार महसभेचे आयोजन केले गेले. या सभेत जवळ जवळ ११० राष्ट्रांनी भाग घेतला. बाळीस देशातून त्या त्या देशाचे अध्यक्ष हजर राहिले. जागतिक बाळीस देशातून त्या त्या देशाच्या प्रधानमंत्र्यांनी हजेरी लावली. इतर देशातून त्या त्या देशाच्या प्रतिनिधींनी या सभेत भाग घेतला.

जिंकडेजम सभेस उपस्थित होते, त्या स्वर्षि एकमत होते की, संपूर्ण जगात कोणी भुवाशी राहू नये, या निश्चितीवरून अर्थात कोणत्याच दुकान नसले, परा याबाबत माण त्यांच्यात मतभिन्नता होती की हे जगाचे शब्द होईल? भारताचे प्रधानमंत्री श्री. देवेंद्रा यांनी आपले विचार मांडताना अशी इच्छा प्रकट केली की, सन् २००० त्या जानेवारीपर्यंत हे काम पूर्ण व्हावे-जगात कोणीही मनुष्य भुवाशी राहू नये, त्यांनी जगातील सर्व भेदांमधून विभक्ती केली की, येत्या तीन वर्षात या भूक-प्राणाचे निर्मूलन व्हावे.

भुकेच्या वेदनेपासून स्वतःचा बचाव करणे हा प्रत्येकाचा प्राथमिक हक्क आहे. रोममधील सभेने या मुद्याला दुजोरा दिला. जगात सध्या ऐंशी करोड जनता भुवाशी असते. या सभेने कोचगा विली की येत्या दोन वर्षात ही संख्या अर्ध्यावर पोचेल. दोन वर्षांपूर्वी जी सभा घेतली तेव्हा त्यातही जवळपास असाच ठराव केला होता, तरीही भुकेचा उग्र मिटला नाहीच. नेहमीच भुकेने लोक मरत असतात, हे कटु सत्य कोणी शिथिल एकसार नाही. समजा, या ठरावाप्रमाणे जर विम्या संख्येची भूक भाजली, तरी बाकीच्या ४० कोटी जनतेची भूक कधी मापणार? या प्रश्नाचे उत्तर मिळणार नसेल, तर बाश्चरती

विटंबना ती माय? अन्न कमी का पडते? या प्रश्नाची अनेक इतरे आहेत, कित्येक कारणे आहेत. उत्तर तितके पीक न होणे, असलेले पीक सर्वांपर्यंत न पोचणे ही मुख्य कारणे म्हणता येतील. वाढती लोकसंख्या, हे ही एक प्रमुख कारण आहेच.

आपल्या देशात सरकार रेशनिंग दुकानांद्वारा जवळपास जाचकी किमतीत धान्य पुरवठा करत असते. राहिले 'आर्थिक क्षेत्रात बायस लोकांना मदत करणे' हा मुख्य मुद्दा आहे. पण सर्वांना हे नोव्हेंबर महिन्यात आहे की या धान्य-पुरवठ्याचे प्रमाण कमी आहे, इतलीच सर्वांच्या लोकांची बाजू या प्रकारे पूर्ण होत नाहीच.

असे ही म्हणता येईल की 'पुरवठ्याचा रोख भुरग्यां न होणे' हाही प्रमाण कमी असण्याचे कारण असू शकते. कोणी पहाण्यात आहे की, काही

देशात-जिथे पीक दिवसेंदिवस वास्तव्येत आहे तिथे-हे पदार्थ समुद्रात फेकून दिले जात आहेत, वास्तविकत मिळतल्यासाठी ते असे करत बसतात. यात त्यांचा केवळ व्यापारी दुष्टिकोण व स्वार्थ आहे.

आता रोममधील सभेच्या ठरावाचा विचार करायला तर, हे स्वच्छ ध्यानात घेणे की, ठराव हा केवळ ठराव आहे. कोणत्याही देशावर ते वजाव आणू शकत नाहीत. म्हणून जगातील सर्व लोकांचे एकत्रित प्रयत्नही वापरू शकत आहेत, यासाठी आपण सर्वांनी स्वतःला एक सूत्रात बांधून घेणे आवश्यक आहे. हे सत्य शास्त्राप्रमाणेच बाणून अस-पदार्थाचा दुर्वापर न करता भुकेल्यांना यथाशक्ती मदत करायला हवी.

तांब्याच्या घड्यातले भूत

सीताराम पक्का बारुडप्या होता. आपलं भेत, घर धरौरे त्यानं दारुपायी वेव्हाव फुकून टाकलं. बरोबर उपाय न करता आल्यानं त्याची बायको आजारात मरून गेली. इतकं सारं पुरेसं नव्हतं म्हणून की काय, त्यानं आपल्या एकुलत्या एक मुलाला-राजालाही चमनला विकून टाकलं. चमन त्याला दारु खरीदण्यासाठी पैसे देत असे.

असेच दिवस जाता जाता एक दिवस सीताराम मरून गेला. बापाच्या अश्रिसंस्कारनंतर राजा चमनला म्हणाला, "मालक, इतके दिवस बापप मला जी मदत करत राहिलात, ती मी कधीच विसरू शकणार नाही. याच यांवात माझे आई-बाप दोघेही मरून गेले. मी अनाथ झालोय. आता मला इथं रहावंसं वाटत नाही, मला कोणी ओळखत नाही, अशा गावी जाऊन राहीन म्हणतो मी! इथून निघून गेलो म्हणजेच शांती मिळेल मला!"

त्याला सहानुभूती बाखवत चमन म्हणाला, "मला कळल्या तुझ्या मनःच्या वेदना! पण माझी परिस्थितीही जाणून घे. तुझ्या बापानं दारुपायी आपली सारी इस्टेट विकली. नंतरचा त्याचा सारा खर्च मीच सोसलाय. मी किती खर्च केलाय, हे माहीत आहेच तुला."

"मग बोल, आता मला काय करायला हवं?" राजानं विचारलं.

"सीतारामनं 'गुलाम' म्हणून तुला माझ्या हाती सोपवलंय. पण तरीही मी तुला 'गुलाम' मानायला तयार नाही. मी तसला व्यवहार नाही करणार तुझ्याशी. दोन्ही वेळा झायला घालीन तुला! तुला हे कबूल नसेल, तर माझी तीन कामं करू अन् माझ्या गुलामीतून कायमचा मुक्त हो."

हे उतर ऐकून राजाने चमनला ती तीन कामं कमनी म्हणून विचारलं

गावाच्या सरहद्दीजवळ चमनची चार एक

जमीन होती. तिच्याच काहीच शेकपेणं शक्य नसल्यानं ती बरोबरच नाही कोणी तयार नव्हतं. आता राजानं पहिलं काम होतं-ते म्हणजे ते शेक सुपीक करणं!

"पण ज्या शेतात काहीच उगवत नाही, ते मी तरी सुपीक वसं कसं? असलं काम सांगणं बरं दिसतं का तुम्हाला?" राजानं विचारलं.

"कष्ट करायचे म्हटलं, तर कोणतंच काम असाध्य नसतं राजा! कसलीही जमीन कष्टानं सुपीक करता येते. तुला स्वातंत्र्य हवं असलं तर मेहनत करायलाच हवी, आता निर्णय घेणं तुझ्या हाती आहे." चमन बोलला.

राजानं ते काम हाती घेतलं अन् ती ओसाड जमीन सुपीक करायच्या कामाला लागला. खूप कष्ट केले. एक दिवस खणता खणता 'खण्ण' आवाज आला. बाश्चर्य वाटून त्यानं तिथे जाणची खोल खणलं अन् त्याला आत एक तांब्याचा घडा मिळाला! त्याचं झाकण

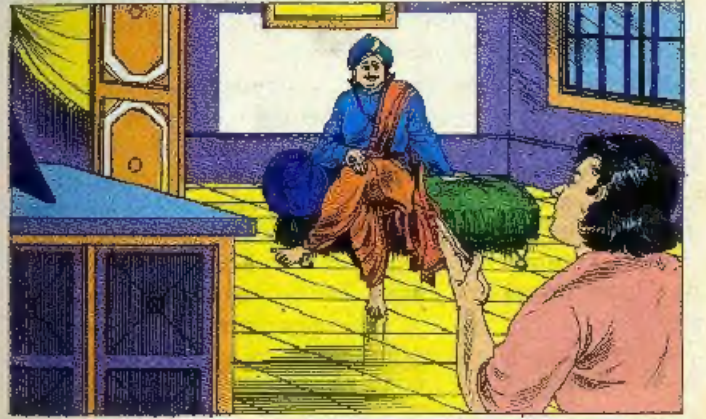
उघडताच त्यातून धूर निघाला अन् पहाता पहाता धुरानं सुताचा आकार घेतला! भूत विचारलागलं, "बोल, काय हवं तुला? तुझी कुठलीही इच्छा पुरी करीन मी!"

चकित होत राजानं विचारलं, "कोण आहेस तू? माझी इच्छा पुरी करायचं तुला काय कारण?"

"मी या घड्यातलं भूत आहे. या घड्यात अजब शक्ती आहेत. त्यांच्या मदतीनं बऱ्या माणसांना मदत करणं हे माझं कर्तव्य आहे." भूत म्हणालं. जास्तच आश्चर्यानं राजानं विचारलं, "पण मी भला माणूस आहे, असं तुला कसं समजलं?"

"मी सांगितलं ना, की या घड्यात अजब शक्ती आहेत? भल्या माणसानं याला स्पर्श करताच मला प्रेरणा मिळते." भूत बोललं.

"पण या घड्यात कसा काय शिरलास तू?" राजानं विचारलं.

“त्याच्याशी तुला काय करायचंय ? माझी मदत मिळव, मन् सुखानं जग ना !” भुतानं सत्ता दिला.

अणभर विचार करून राजा म्हणाला, “मग ऐक तर. मी एक गुलाम आहे, स्वातंत्र्य मिळवण्यासाठी धडपडतोय, तऱ्हेतऱ्हेचे कष्ट झेलतोय, मला तर वाटतंय की तूही या तांब्याच्या घड्याचा गुलाम आहेस. होय ना ? मग स्वतःचं कष्ट दूर करण्यासाठी दुसऱ्या एका गुलामाला त्रास देणं बरं नाही वाटत मला ! पाप होईल ते !”

“तू तर खरंच चांगला माणूस आहेस. मी एक गोष्ट सांगतो तुला. ऐक नोट,” भूत गोष्ट मांगू लागलं -

सूप पूर्वी शीतलपुरमधे दुर्जय नावाचा व्यापारी होता. फार दुष्ट मन् स्वार्थी होता तो.

आपल्या भावांची इस्टेट हडपून त्यानं त्यांना घराबाहेर काढलं. चांगल्या विश्वासू अशा गोपी नावाच्या मित्रासहोी कसकून त्याला पार बेगल बनवलं त्यानं, (छो)

नंतर विचार गोपी जंगलात जाऊन वीर तपस्या करू लागला. फलस्वरूप त्याला दिव्य शक्ति प्राप्त झाल्या. गावात परत येऊन तो दुर्जयाला म्हणाला, “तुफार पापकैलीस दुर्जय ! त्यांतून मुक्त व्हायचा मार्ग सांगतो मी. पण त्यापूर्वी आपलं सर्वस्व गरीबांना वाटून टाक.”

त्याच्या सांगण्याप्रमाणे वागायचं दुर्जयनं कबूल केलं. पण प्रत्यक्षात संपत्ती आपल्या मोठ्ठ्याच्या लोकांच्या हवाली करत त्यांना म्हणाला, “मी मागेनं तेंव्हा सगळं परत द्या मला.”

गोपीने दुर्जयसमोर एक तांब्याचा घडा ठेवत म्हटलं, “काही अद्भुत शक्तीनी युक्त असा हा घडा आहे. पवित्र मानं याला स्पर्श केलास तर तुझी सर्व पापं धुऊन जातील. मग आपण शेचं जंगलात जाऊन आपलं उर्वरित आमुष्य घालवू.”

घड्यात कसकसल्या शक्ती आहेत याबद्दल दुर्जयनं गोपीकडून जाणून घेतलं, मन् तो म्हणाला, “मला मुळीच जंगलाबिगलत जायचं नाहीय. मुकाट्यानं घडा माझ्या हवाली करून चालू लाग.”

गोपीनं हे मान्य केलं नाही, तेंव्हा दुर्जयनं जबरदस्तीनं तो घ्यायचा प्रयत्न केला. अन् बास ! एका भूतात परिवर्तित होऊन त्यानं त्या घड्यात प्रवेश केला !

खोल श्वास घेत गोपी म्हणाला, “मित्र म्हणून तुला मदतच करायची इच्छा होती

माझी, तुझा उद्धार केला असता मी, पण आता स्वप्नशून्य, की तुझ्या नशिबी लिहिलेलं तुला मिळालं. आता तुला मी जमिनीत बाडलो. ज्या दिवशी तुझ्या मनात सद्वृत्तीचो जागृती होईल, त्या दिवशी तुला एक भला माणूस भेटेल. त्याला तू मदत कर, म्हणजे तुझी पापं नष्ट होऊन तुला मोक्ष मिळेल.

त्याच्याच्या घड्यात अडकलेला दुर्जय बरीच वर्षं घड्यात राहूनही गोपीला शिष्या देत राहिला. जवळ जवळ शंभर वर्षं तो घड्यात राहिला. नुकताच त्याला पश्चात्ताप वाटू लागला, एकाद्या भव्या माणसाला मदत करणं हे आपलं कर्तव्य आहे असं वाटू लागलं.

“हो, आता कळलं की तूच तो दुर्जय. मग माझीही कहाणी ऐक.” असे म्हणून राजानेही त्याला आपली सारी हकिकत सांगितली.

भूत ताबडतोब म्हणालं, “माझ्या शक्तीमुळे कोणतीही अशक्य गोष्ट शक्य होते.

ही ओसाड जमीन सुपीक बनवणं, हा तर माझ्या हातचा मळब !” अन् ते काही मन् म्हणू लागलं, थोड्याच वेळात शेत हिरवं दिसू लागलं !

राजानं विचारलं, “बोल, आता काय करू मी ?”

“माझ्या बाबत आपल्या मालकाला काही बोलू नकोस. मी आता घड्यात परत जातो, तू जाऊन त्याला बाकीची दोन कामं विचारून ये.” भुतानं सांगितलं.

चमनकडे जाऊन राजानं त्याला शेत सुपीक बनव्याचं सांगितलं. ते ऐकून त्याला आश्चर्यच वाटलं.

हा अजब प्रकार पहायला तो स्वतःच निघाला. बरोबर त्याची मुलगी शारदाही निघाली. तिथे पोचल्यावर हिरवंगर शेत पाहून बोघही आश्चर्यचकीत झाली !

राजानं विचारलं, “आता सांगा, वागली

कोन काम कोणतो ?”

“तु कोणी सामान्य माणूस नव्हेस. तुम्हात नकीच अद्भुत शक्ती असली पाहिजे, नाहीतर हे कस शक्य झाले असते ?” असे म्हणून अंगावरचे उपरणे झाली अंथरत चमन म्हणाला, “हे उपरण मोहोरांनी भरून दे मला.”

राजा भुताला भेटायला जायच्या विचारात होता; इतक्यात उपरण्यावर मोहोरांचा पाऊस पडू लागला. चमन शर्यतीने पहातच राहिला.

राजाने विचारले, “हं, आता आपले शेवटचे तिसरे कामही सांगून टाका ना !”

चमन काही बोलणार. इतक्यात शारदा मध्येच म्हणाली, “तू लग्न कर माझ्याशी !”

“मी करीन लग्न, पण प्रथम मला स्वातंत्र्य हवं.” असं म्हणत राजाने चमनकडे पाहिले. लोक्ष्मण दूरही त्याच्याकडे पहात चमन

म्हणाला, “हं, बोडीफार जादू पेऊ लागली, तर माझा जावई बनायचं स्वप्न पाहू लागलास होय ? तू गुलाम आहेस अजून, हे विसरू नकोस. माझा अज्ञानी मुलीचं बोलणं निरर्थक आहे. आता मी आपण तिसरे काम सांगतो तुला, ऐक नीट कान उघडे ठेवून !”

राजा शान्तपणे म्हणाला, “ठीक आहे, सांगा काय रे.”

“माझी इच्छा आहे, की तुझ्यासारखा गुलाम आयुष्यभर आपल्या जवळच असावा. अनृत्यात माझी सेवा करावी, बाटले तू स्वतःच रहा माझ्याकडे, किंवा दुसऱ्या कुणाची व्यवस्था करू शकतोस तू.” चमनने आपली तिसरी कामही सांगून टाकले.

त्याचं बोलणं ऐकून राजाला वांगलं कळून चुकलं की, तो एक नंबरचा ठक अन् कपटी माणूस आहे. आपली गुलामगिरीतून सुटका होऊ शकणार नसल्याने तो निराश झाला. पण अचानक त्याला एक उपाय सुचला तो चमनला म्हणाला, “मालक, तुम्हाला एक गुलाम हवा, अर्थच ना ? तुम्हाला चा अर्थ असा की ज्यात प्राण आहे अशा ‘चमनच्या शरीराला’.

चमन ‘हो’ म्हणाला, “ठीक, मग तसंच होईल. तुमच्यासाठी एका गुलामाची व्यवस्था झाली की मला स्वतंत्र करावं लागेल तुम्हाला. शारदाशी माझे लग्न करून खावं लागेल, जेटी मान्य आहे ना ?”

चमनने अट कबूल केली, शारदाला वाटलं की, आता आपलं लग्न झालंच, ती लाजून तिथून पळून गेली.

राजा मालकाला म्हणाला, “थांदा जरा, दणभरात लग्नाची व्यपस्था करतो.”

चमन तिथेच खाली बसून मोहोरा मोजू लागला.

राजाने जाऊन भुताला धडलेली सर्व हकिकत सांगितली अन् म्हणाला, “हा चमन एक नंबरचा धूर्त आहे. ‘मनुष्य’ म्हणून जगण्याच्या लायकीचा नाहीय. त्याला तसा अधिकारच उरला नाहीय. तू मापली पापं धुकून टाकून भला माणूस बनला आहेस. आता तुम्ही दोघं आपापली स्थानं बदला.

चमनचा आत्मा भूत बनून या धड्यात बन्दिस्त होईल, अन् तू त्याच्या शरीरात प्रवेश करशील. भला माणूस बनून आपलं पुढलं आयुष्य घालव, यामुळे तुला अन् मलाही स्वातंत्र्य मिळेल.”

राजाच्या अकलेची तारीफ करून कुर्जयने त्याच्या सांगण्याप्रमाणे सर्व केलं. नन्तर राजा चमनला म्हणाला, “मालक, जिवंत चमनचं शरीर मी भुताला गुलाम म्हणून देऊन टाकत आहे. याचा अर्थ असा की, मी तुमचे तिसरे कामही पूर्ण केलंय. आता मला स्वतंत्र करून टाका.”

तोपर्यंत चमनचा आत्मा धड्यात बन्द झाला, बाहेर निघता येईना म्हणून तो आतल्या आत तडफडू लागला, चमन रुपधारो दुर्बय

त्याच्या आत्म्याला म्हणाला, “स्वार्थ मयदिबाहेर पोचला की त्याची अशी स्थिति होते. हे स्वार्थी लोक आपल्याच पायावर कुन्हाड पाडून घेतात अन् स्वतःच स्वतःच्या विनाशाला कारण बनतात, तुला गुलाम हवा होता, अन् स्वतःच गुलाम बनलास बंध, पण तुझ्यासारख्या गुलामाशी मला काहीच देणं-घेणं नाहीय. म्हणून या धड्यासह तुला मी नमिनीत गाडतो. माझ्या अन् तुझ्यासारख्यांना सन्मार्गांना लावण्यासाठी चर्मोपीनं हा घरा निर्माण केलाय. आता त्याचा उद्देश सफल झालाय, जमेल तितक्या लवकर तूही भला माणूस बनायचा प्रयत्न कर.”

तांब्याचा घडा जमिनीत पुरल्यावर राजा अन् दुर्बय घरी पोचले. राजा आणि शारदेचं लग्न झालं. यानन्तर योडबाच दिवसात दुर्बय मरून गेला.

स्वतः सुखी जीवन घालवत राजाने इतरांनाही सन्मार्ग दाखवला. त्यामुळे पुन्हा तांब्याच्या धड्यातल्या भुताला भेटायची संधी कुणालाच मिळाली नाही.

पण नमिनीत गाडवेलं भूत मात्र आणखी एका चमनची वाट पहात राहिलं.

चारी मुंड्या चीत

जरी - किनारिच वळनेल्या घरेल गावातील शेतकऱ्यांमधे रामनारायण हा बायापैकी पनवजान शेतकरी. पण ते अपेक्षाकृत काहीसा अधिकच कंजूस होता. एक दिवस त्याच्या घरातल्या धान्याची पोती केनायच्या खोलीत साप फिरला, एकत नीकरने ते पाहून मालकांना शरित्तने. झुनट त्याच्यावरच विडत रामनारायण ओरडला, "तुसता सांवायला कांय मालाच? जा, जा तामक; जन् काळीज मारुन बाहेर फेकून देण्याला!"

"पण माळक! तो साधासुधा साप नाहीय, गव्हाळ रेवाला बळवंत विचारी साप खाहे तो! त्याला मारणं पाड्याच्यान नाही जमणार, म्हणत असल वर त्या गरुडाला - सावळ्याना सोलावून आणतो मी!"

रामनारायणने इश्याने संमती सुचवली, सावळ्याने येजून पोत्याच्या मधेच लपलेल्या सापाचा बाहेर काडून टोपलीत बंद केला जन् दहा रुपये मारितले.

मागणी ऐकावाच रागाचे ताल होत रामनारायण म्हणाला, "अरे साप पकडायला तर तुला पुरी दहा मिनिटिही लागली नाहीत, एकेका मिनिटाचा एकेक रुपया मणतोस होय?"

"ठीक आहे, मग ठेवा सापाता आपल्याचबळची" असे म्हणत गरुडाचे टोपलीतला साप काढून पुन्हा बाहेर सोडून विना, तो पुन्हा पोत्यांतयल्या सापलीत वचून बसला.

ते पाहून रामनारायण धावतून म्हणाला, "अरे बाबा जे वडा रुपये, पण सापाला जाहेर वाढ अशोवर!"

आता शरितपणे सावळ्या म्हणाला, "सापाला एकदा पकडाव जे दहा रुपये मारितले होते मी! आता पुन्हा पकडायचा असेल तर एकूण बीस रुपये घावे लागतील, कडूल असेल तर आत्ता पकडतो पहा!" रामनारायणला तर आता चारी मुंड्या चीत झाल्यासारखेच वाटले.

पुन्हा पुन्हाचही साप पकडायकर गरुडाच्या हातावर बीस रुपये ठेवत तेव्हाने रामनारायण म्हणाला, "बरे वा! अशा मिनिटाला एक रुपया कमसायला लागलास, तर गावच्या सर्व शेतकऱ्यांपेक्षा तूच जास्त पैसेवाला बनशीत बघ!"

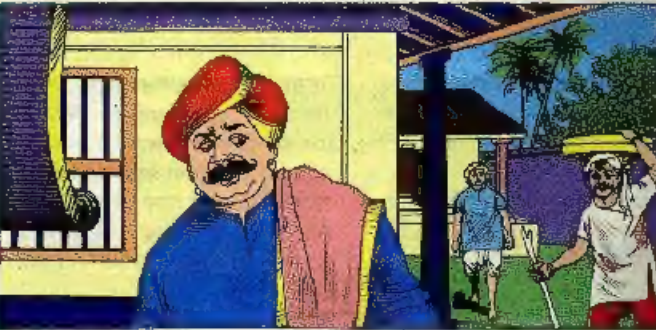
२६

रूपधरचे अंथे पूर्ण झाले, आपल्या पत्नीशी विवाह करण्याच्या उद्देशाने तेथेच तळ देऊन राहिलेल्या सर्व राजकुमारांना त्याने ज धोमतीने सिद्ध समसदन ला पाडवले, आपने हे अंथे साधण्यासाठी रूपधर केवळ आपल्याच बळावर विसंबला नाही, आपल्या चुडीचा - मुक्तीचाही त्याने अपार केला. देवदेवताही त्या दिवशी त्याच्याच पक्षाला सहायक होते. परन्तु केवळ एकदयानेच त्याच्या सर्व अंदाजणी संपल्या नाहीत! -कारण

हे सर्व चालू असताना पद्ममुखी झोपलेली होती. बहुकीर्ती तिच्या खोलीत जाऊन म्हणाली, "मग ऊठ, ऊठ! आता कितो झोपणार? तुला पति आला सुद्धा बघ! सर्व दुष्टांना त्याने मारून टाकले. तुझे चांगले दिवस परत आले ग बाई!" बडबडत तिने पद्ममुखीला उठवले.

प्रथम पद्ममुखीचा विश्वास बसेना! शंका घेतच ती उठली जन् म्हणाली, "देवाचीनीला अगाध असते! ज्याने त्या दुष्टांना मारले, त्या

माणसाला जाऊन पाह्या, चल. "म्हातारीला बरोबर घेऊन ती चाली आली जन् रूपधरसमोरच्या खुर्चीवर बसली. तिच्या चेहऱ्यावर कसलाच भाव नव्हता. रूपधरला वाटते होते की, ती खूप खुश होईल, आपल्याशी आनव्याने बोलेल. पण तिला गण पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. पद्ममुखी आपल्याशी जशी का वागतच, हेच कळेना त्याला! ती आपल्यावर प्राणपेक्षा प्रेम करते, हे त्याला ठाऊक होते. त्या दुष्ट राजकुमारांपासून स्वतःला

16

श्रीक. गौराधिक. कथा

17

पात्रवर्ण्यसारीच तिमिं जाजपर्यत अनेकबहाणे केले अन् आज आयल्यासाठी दूर ठेवू पहात आहे!

“आई! अग तू माणूस आहेस की दगड? बाबांशी काही न बोलता गप्प कशी तू?” धीरमती कळवळून बोलला.

“काय बोलू वेटे! माझ हृदय तर अगदी शुष्क होऊन गेलंय. हे तुझे पिता असतील, तर खरंय सांगते—मी यांना अन्न ओळखलंय नाहीय. या फरात अशा काही गुप्त गोष्टी आहेत, की ज्या फक्त आम्हा दोघांनाच माहीत आहेत.” पद्ममुखी बोलली.

रूपधर आपल्या मुलाला म्हणाला, “तुझ्या आईला त्रास नको देऊ वेटे! तिनं मासी परीक्षा घ्यावी. मग ती सहज ओळखेल मला, अंगल्यावरच्या या चिंध्या पाहून ‘मी

दुसराच कोणी आहे’ असं घाटलं असेल तिला, आपण बापलं फर्कव्य दिसत नये, आम्ही इथाकातल्या प्रमुख युवकांना मास्न टाकलंय ही गोष्ट लक्षात ठेव. माझं बोलण ऐक तोट. आधी स्नान करून आपण चांगले कपडे घालून अन्न नृत्य-संगीत सुरू करा. लोकांना वाटेत की आत विवाह समारंभ चालू आहे. सर्वजण मेलेलं आहेत हे इतक्यात कुणाला कळू नये. या मधल्या वेळात आपण बाहेर सोडून जंगलात निघून जाऊ.” रूपधरने उपाय सुचवला.

रूपधरच्या सांगण्यावरून सर्वांनी स्नान केली. चांगली वस्त्रे नेसली, आभूषणे लयाली अन् नाचसुरू केला. संगीत चालू होतंय, बाहेर फिरणाऱ्या लोकांना वाटलं, “छान छान! इतक्या दिवसांनी तरी या धरवालोने लग्नाचा निर्णय घेतलेला दिसतोय! युद्धाला गेलेल्या नवऱ्याची आणखी वाट पाहू शकली नसावी.”

रूपधरनेही तेजाने खूप मालीश करून स्नान केले, आता तो एक निराळाच माणूस दिसू लागला. “कशी वायको आहेस तू! वीस वर्षांनी फरात आलेल्या नवऱ्याशी, दुसरी कुणी वायको किती प्रेमानं बोलली असती, त्याचा किती आदरसत्कार केला असता,” पद्ममुखीला असे मोकून तो म्हातारीला म्हणाला, “आज, माझं अंगरूपण तयार कर, झोपतो ये जरासा.”

पद्ममुखी पटकन म्हणाली, “आज, यांचा पलंग एकडे उचलून आण, त्याच्यावर कांबळ अन् कातडी अंधार.”

हे ऐकताच रूपधर जास्त ताराब होत म्हणाला, “माझा पलंग कोणी उचलून कुठे नेऊन देवला? तो तर उचलवाच येत नसे!” या पलंगाचे एक रहस्य होते, घर

करके पिता की बढावी खिरी व सुस्थिर रूप से स्थापित शांति की नवी ही बक्षता से रक्षा की बिंदुसार ने। मुख्य परगणों के प्रधान नगर बने तक्षशिला, उज्जयिनी।

बिंदुसार के शासन-काल में, राजधानी पाटलीपुत्र में एक दिन एक ब्राह्मण आया। उस ब्राह्मण के साथ एक सुंदर युवती भी थी। वह उसकी पुत्री थी। राजभवन के सिंहद्वार पर पहुँचने के बाद उस ब्राह्मण ने प्रहरियों से कहा कि मैं राजा का दर्शन करना चाहता हूँ।

प्रहरियों ने ब्राह्मण को नख से शिख तक देखा और कहा “आप किस राज्य के महाराजा हैं? यह महारानी कौन है? स्वयं राजा को ही क्या इनका स्वागत करना होगा?” कहकर उसकी हँसी उड़ायी।

ब्राह्मण ने सन्नितय कहा “महाशयो, मैं ग्रामीण हूँ। महाराज से मुझे तुरंत मिलना है। क्या करके मेरी सहायता कीजिये। अब मेरी सहायता करोगे तो भविष्य में आपका शुभ होगा।” धीरे-धीरे उसने वितर्की की।

ब्राह्मण की बातें सुनकर प्रहरी सोच में पड़ गये। उसके बगल में खड़ी युवती देखने में अति सुंदर व गंभीर है। प्रहरियों का सरदार ब्राह्मण के पास आया और पूछा कि आप महाराज से क्यों मिलना चाहते हैं?

“यह अति रहस्य-भरी बात है। केवल महाराज को ही सुना सकता हूँ” ब्राह्मण ने कहा।

सरदार ने कहा “राजा से क्यों मिलना चाहते हो, किस उद्देश्य से मिलना चाहते हो, यह राजा राजा से मिलने के पहले मंत्री

को बताना होगा।”

ब्राह्मण कुछ बताने ही जा रहा था कि क्षण में अंदर से घोड़े की टापों की ध्वनि सुनायी पड़ी। स्पष्ट है कि घोड़े पर बैठकर राजभवन से कोई आ रहा है।

“हटो, हटो” कहकर चिल्लाते लगे प्रहरी। एक प्रहरी ने ब्राह्मण को पीछे धकेल दिया। वह अपनी बेटी पर जा गिरा, जिससे वह युवती जमीन पर गिर गयी। उसी वहाँ आये हुए बिंदुसार ने अपने घोड़े की लगाम सीधी और उसे आगे बढ़ने से रोक लिया। प्रहरियों ने राजा को प्रणाम किया। उनपर नाराज होते हुए राजा ने तब नीचे गिरे हुए ब्राह्मण व युवती को देखा। ब्राह्मण धीरे-धीरे उठा और काँपते हुए स्वर में कहा “महाप्रभु, इसमें इन तिपाहियों की कोई गलती नहीं है।

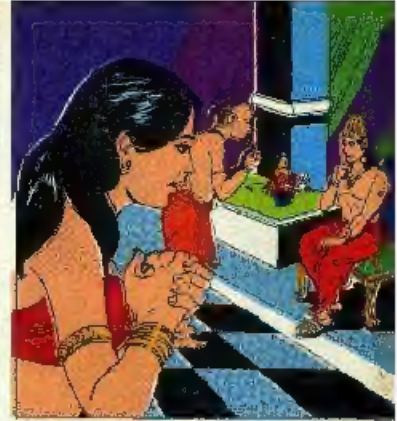

में इनसे पूछ रहा था कि आपका दर्शन-
भाग्य कैसे प्राप्त होगा। इतने में आप यहाँ
आये।”

राजा ने पूछा कि तुम मुझसे क्यों मिलना
चाहते हो? “यह रहस्य है। आपको
बताऊँगा भी एकांत में ही” सविनय ब्राह्मण
ने कहा।

इतने में ब्राह्मण की पुत्री उठी और राजा
को प्रणाम किया। केश बिखरे हुए थे, बस
गंदे थे, पर वह बड़ी ही सुंदर व मनोहर
दिखायी दे रही थी। राजा जब उसे एकटक
देखने लगा तो शर्म के मारे उसने अपना सिर
झुका लिया। राजा घोड़े से उतरा और लगाम
बगल में ही खड़े सिपाही को देते हुए ब्राह्मण
को पीछे-पीछे आने का संकेत देकर अंदर
जाने लगा। पुत्री-महित ब्राह्मण राजा के
पीछे-पीछे गया। एक विशाल कल में जाने
के बाद एक आसन पर बैठते हुए राजा ने
कहा “जो कहना चाहते हो, अब कहो।”

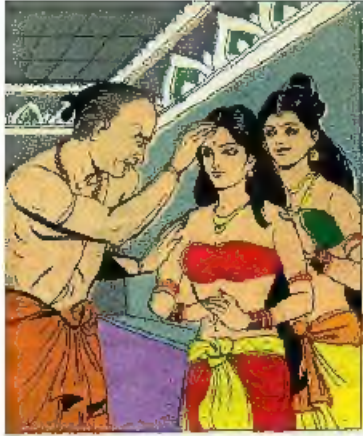
ब्राह्मण ने फिर से राजा को प्रणाम करके
कहा “मेरी बातों में कोई अटपटापन अथवा
अविवेक हो तो मुझे क्षमा कीजिये। मैं यहाँ
केवल विधि के दूत के रूप में आया हूँ। जब
मेरी पुत्री शैशव अवस्था में थी, तब मेरे यहाँ
एक साधु आये। उन्होंने मेरी पुत्री को
आशीर्वाद दिया और यह कहकर चले गये
कि यह सयानी बनने के बाद महारानी
बनेगी। भला एक दरिद्र की पुत्री राज्य की
महारानी कैसे बन सकती है? यह मज़ाक
नहीं तो और क्या है? ऐसा सोचकर मैंने
साधु की बातों पर ध्यान नहीं दिया। जब
इसने जीवन में पदार्पण किया तो मैंने इसका

विवाह करना चाहा। वर की खोज करने
लगा। उस समय ज्योतिषियों ने जब इसकी
जन्म-कुंडली देखी तो उन्हें बड़ा आश्चर्य
हुआ। उन्होंने नित्संकोच बताया कि यह
युवती महारानी बनकर ही रहेगी।”

उन बातों को सुनकर राजा ने बड़े आश्चर्य
से उस युवती को देखा। लज्जा के मारे सिर
झुकाकर वह भूमि की ओर देखने लगी।

ब्राह्मण ने फिर कहना शुरू किया
“महाराज, आप एकमात्र महाराज हैं, जिन्हें
मैं जानता हूँ। इसीलिए मैं यहाँ आया। मेरा
विचार है कि आपके दर्शन-भाग्य के पीछे
भी विधि का अदृश्य हस्त है। मुझे बालूम
नहीं कि आप उस समय वहाँ न आते तो मेरी
क्या हालत होती। अब अपनी पुत्री सुभद्रा
को आपके सुपुर्द कर रहा हूँ। कृपा करके

स्वीकार कीजिये।”

“मेरी कई रानियाँ हैं। मान लीजिये कि आपकी बातों के अनुसार मैं इस युवती से विवाह कर भी लूँ तो यह महारानी कैसे बन सकती है?” राजा ने अपना संदेह व्यक्त किया।

ब्राह्मण ने कहा “मैं और कुछ नहीं जानता। वहाँ होगा, जो विष्णुता चाहता है।”

राजा ने मुस्कराते हुए ब्राह्मण की पुत्री को देखा। सैनिक को भेजकर अंतःपुर की प्रधान परिचारिका को बुलवाया और उससे कहा “जब तक मैं नहीं लौटता तब तक इस युवती की देखभाल मावधानी से करना। इसमें कोई कसर रह न जाए।”

परिचारिका चुपचाप चुपचाप आयी। राजा राजभवन के बाहर चला गया। वहाँ से जाने

के लिए तैयार पिता को आँसू-भरे नयनों से देखकर सुभद्रा ने पुकारा ‘पिताश्री’।

“मैंने अपना कर्तव्य निभाया पुत्री। अब मुझे यहाँ रहना नहीं चाहिये। पिता होने के नाते मेरा जो धर्म था, निभाया। अब मैं चलता हूँ” ब्राह्मण ने कहा।

सुभद्रा ने दुःख-भरे स्वर में कहा “पिताश्री, मुझे छोड़कर मत जाइये।”

“ऐसी बातें मत करो सुभद्रा। पुत्री का घर मायका नहीं होता, बल्कि असुराल होता है। माता-पिता का कर्तव्य है कि किसी सुयोग्य व्यक्ति से उसका विवाह रचाये। तब पुत्री परायणी हो जाती है। पत्नी बनने के बाद उसका धर्म है कि वह अपने परिवार के गौरव में कोई आँच न बाले दे। बाद रक्षणा, यहाँ तुम अकेली नहीं हो। बिधि तुम्हारे संग है। यहाँ तुम्हें पहुँचाया विधि ने ही। सदा, सज स्थितियों में तुम्हारी रक्षा करता रहेगा। दुखी न होना” कहकर ब्राह्मण ने उसे सात्वना दी। एक बार अपनी पुत्री को हृदयपूर्वक देख लेने के बाद भवन से निकला। उसके पग आगे बढ़ नहीं रहे थे, पर विवश होकर वह वहाँ से चला गया।

पिता के जाने की विश्वा को बैलती हुई वह बिलखने लगी। तब परिचारिका सुभद्रा को धीरे से भवन के अंदर ले गयी।

सुभद्रा को देखते ही अंतःपुर में हंगामा मच गया। रानियों की दासियाँ एक-दूसरी से कानाफूसी करने लगीं।

“इसकी सुंदरता देखते हुए ऐसा नहीं लगता कि वह गौन के एक दरिद्र ब्राह्मण की पुत्री है। ऐसा लगता है कि कोई राजकुमारी

छद्म वेष में आयी है।” एक दासी ने कहा।

“महाराज इससे विवाह रचायेगे तो अंधधुंध ही अन्य रानियों को झुला देंगे। इसमें कोई संदेह ही नहीं” एक और दासी ने कहा।

तीनों रानियाँ इनकी बातें छिपकर सुन रही थीं। ईर्ष्या से वे जल उठीं और अपने-अपने कक्षों में चली गयीं।

प्रधान परिचारिका ने सुभद्रा को एक विशाल कक्ष दिखाया। भोजन का प्रबंध किया और पहचाने के लिए भूतन वस्त्र लाकर दिया।

दूसरे दिन सबेरे-सबेरे ही बिंदुसार राजभवन से निकल पड़ा। राज्य के सरहद्दी प्रांतों में कुछ सामंतों ने बग़ावत की। उनका दमन करने वह सेना-सहित वहाँ गया। यह काम पूरा होते-होते दो महीने लग गये। राजा के लौटते तक प्रधान परिचारिका ने सुभद्रा के लिए आवश्यक सुविधाओं का प्रबंध किया। परंतु लौटने के बाद राजा ने सुभद्रा के बारे में कोई बात ही नहीं की।

परिचारिका ने जान लिया कि राजा ने उसे बिल्कुल भुला दिया।

तीनों रानियों ने सोचा कि राजा अगर सुभद्रा से विवाह करे तो उनके प्रति प्रेम घट जायेगा। सुभद्रा के प्रेम में डूबकर शायद वे उनकी परवाह ही न करें। इसलिए उन्होंने ऐसा उपाय सोचा, जिससे राजा, सुभद्रा को भूल ही जाएँ। नाचिकों को बुलवाकर उसपर मंत्र-तंत्रों का प्रयोग करवाने लगीं।

रानियों के प्रोत्साहन के बल पर प्रधान परिचारिका सुभद्रा का अपमान करने पर तुल गयी। उसे रानियों के तख्तों को काटने का काम सौंपा गया। रानियाँ बहाने बनाकर सुभद्रा

का अपमान करने लगीं। उसकी हँसी उड़ाने लगीं। कहने लगीं कि वह उनका काम सफल रूप से नहीं कर रही है। ताना देने लगीं “तुम दरिद्र परिवार में जन्मी कन्या हो। एक ब्राह्मण स्त्री हो, फिर भी एक राजा से विवाह करने के सपने देख रही हो? तुम्हारे प्रयत्न निष्फल होंगे। अब भी कोई विलंब नहीं हुआ। चुपचाप राजभवन छोड़ दो और अपने पिता के पास चले जाओ। तुम्हें ने जान लिया होगा कि राजा तुम्हें नहीं चाहते। इसी कारण कुछ से वापस आने के बाद वे तुमसे मिले ही नहीं। तुम्हारा नाम भी नहीं लिया।” सुभद्रा ने चुपचाप सब कुछ सह लिया। उसने अपने कक्षों की किसी से बातने का प्रयत्न भी नहीं किया। ‘बिधि तुम्हारे संग है’ पिता की यह बात उसे अच्छी तरह से याद थी। इसलिये

उसने निर्णय कर लिया कि वह रानियों के नाखनों का कोई उत्तर नहीं देगी। कुप्पी बाधेगी और विधि के निर्णय की प्रतीक्षा में रहेगी। समय बज़रता गया पर उसने अपना मुँह सी रखा। यों दो साल गुज़र गये।

एक दिन जब राजा उद्यानवन में टहल रहा था तब पैर में एक काँटा चुभ गया। पल्ल ही के एक वासन में बैठकर उसने ताली मचायी। एक सेवक दौड़ा-दौड़ा आया।

राजा ने कहा "पैर में काँटा चुभ गया है। नाई को बुला वाना।" ऐसे कामों में नाई सिद्धहस्त होते हैं। किन्तु उस समय राजभवन में ऐसा कोई नहीं मिला। सेवक ने सामने खड़ी सुभद्रा को देखा तो कहा "राजा के पैर में काँटा चुभ गया है। तुम जाकर निकालो।"

सुभद्रा घबराती हुई राजा के पास पहुँची। उसके पैरों के पास जमीन पर बैठ गयी और बड़ी ही आसानी से चुभे कटि को निकाला।

राजा ने उससे कहा "लगता है तुम्हें इसके पहले राजभवन में कहीं देखा नहीं।" सुभद्रा ने कोई जवाब नहीं दिया। पर उसकी आँखों

से अभूषण नज़र आ रही थी।

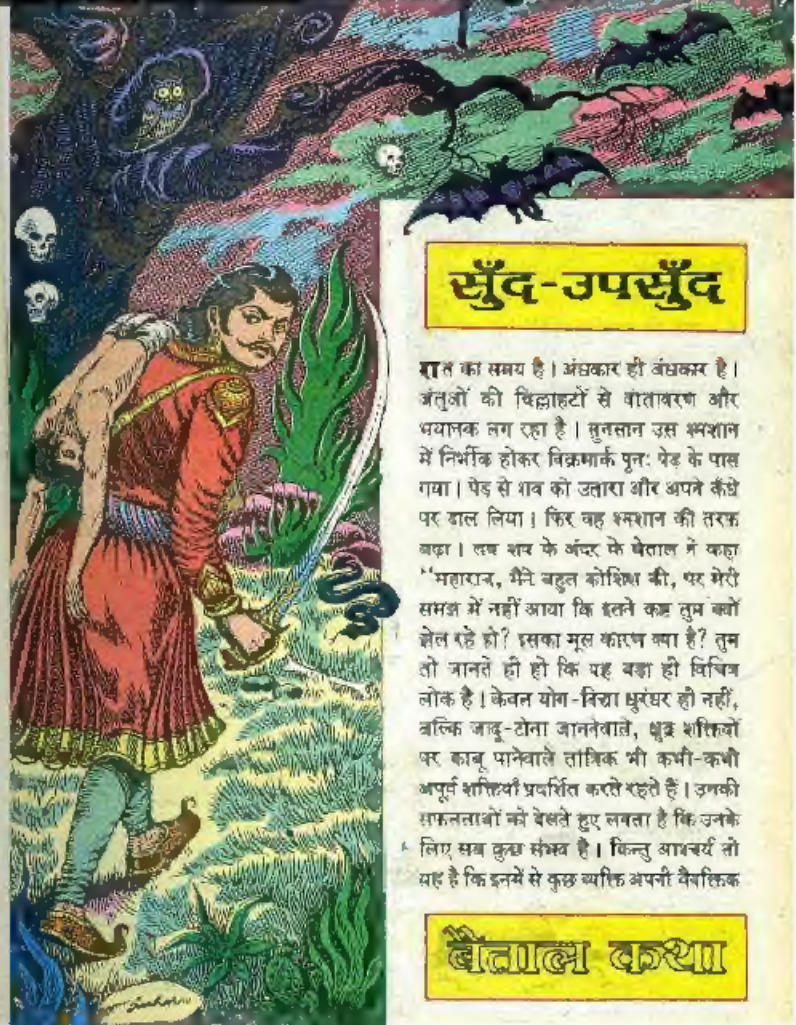
राजा ने पूछा "यहाँ कब से रह रही हो?"

"प्रभु, उस दिन से, जिस दिन मेरे पिताजी ने मुझे आपके सुपुर्द किया।" उमड़ते हुए अपने दुःख को संभालती हुई सुभद्रा ने कहा।

राजा ने उसे एक और बार ध्यान से देखा। उसके स्मृति-पटल पर अचानक वह घटना बिजली की तरह कौंधी। उस प्रधान परिवारिका पर पहले उसे बहुत क्रोध आया, जिसने आज तक पाद ही नहीं दिलायी। फिर अपनी भूल पर, अपने आप पर बहुत क्रोध आया। योड़ा शांत हो जाने के बाद उसने सुभद्रा से कहा "देरी जो हो गयी, सो हो गयी। तुम्हारे साथ जो अन्धभाव हुआ है, तुरंत उसका अंत करना होगा। अतः आज सुपुर्द के रहने ही तुमसे विवाह करूँगा।"

राजा ने तुरंत मंत्रियों और पुरोहितों को बुलवाया। उन्हें विषय बताया और आज्ञा दी कि विवाह के लिए आवश्यक प्रबंध किये जाएँ।

(जल्द)

सुंद-उपसुंद

रात का समय है। अंधकार ही बंधकर है। अंतुओं की चिल्लाहटों से वातावरण और भयावह लग रहा है। तुलसान उस श्मशान में निर्भीक होकर विक्रमार्क पुनः पेड़ के पास गया। पेड़ से शव को उतारा और अपने कंधे पर डाल लिया। फिर वह श्मशान की तरफ बढ़ा। लव शर के अंदर के घेराव में कहा "महाराज, मैंने बहुत कोशिश की, पर मेरी समझ में नहीं आया कि इतने कष्ट तुम क्यों झेल रहे हो? इसका मूल कारण क्या है? तुम तो जानते ही हो कि यह बड़ा ही विचित्र लोक है। केवल योग-विद्या धुरंधर ही नहीं, बल्कि जादू-टोना जाननेवाले, धूर्त शक्तियों पर काबू पानेवाले तांत्रिक भी कभी-कभी अपूर्व शक्तियों प्रदर्शित करते रहते हैं। उनकी शक्तियों को देखते हुए लज्जा है कि उनके लिए सब कुछ संभव है। किन्तु आश्चर्य तो यह है कि इनमें से कुछ व्यक्ति अपनी वैयक्तिक

बैताल कथा

समस्याओं का मार्ग ढूँढ़ पाने में असफल होते हैं और अपनी समस्याओं के परिष्कार के लिए किसी शक्तिशाली राजा के आश्रय में जाते रहते हैं। तुम्हें क्या यह विचित्र नहीं लगता? तुम्हारे विषय में भी मुझे ऐसी ही शंका हो रही है। कहीं ऐसा तो नहीं कि कोई योधी अथवा तानिक अपनी समस्या के परिष्कार के लिए तुम्हारे आश्रय में आया हो और तुम उसकी इच्छा की पूर्ति में रत हो। उसकी समस्या का परिष्कार मार्ग ढूँढ़ रहे हो। स्पष्ट बताओ, क्या तुमने ऐसी जिम्मेदारी सम्भाली? जरूरत पड़ने पर योगी असहाय जनता की मदद करता है और तद्वारा मुक्ति पाने का उद्देश्य रखता है। किंतु तांत्रिक कीर्ति व अधिकार का लोभ देकर प्रजा को ध्रुम में रखता है। उन्हें गुमराह करता है। सुंद नामक

एक व्यक्ति की कहानी उदाहरणार्थ तुम्हें सुनाता है। थकावट दूर करते हुए आराम से उसकी कहानी सुनो। यों कहकर बेताल सुंद की कहानी सुनाने लगा।

बहुत पहले की बात है। मगध देश के धर्मपुरी नामक गाँव में सुंद और उपसुंद भदौर पड़ोस में ही रहते थे। सुंद संपन्न था, पर उसका अपना कोई नहीं था। जितना हो सके, दूसरों की मदद करता रहता था। उसने गाँव में अच्छा नाम कमाया।

उपसुंद का व्यवहार उसमें बिल्कुल भिन्न था। उसका परिवार बड़ा था। बुरी लतों की वजह से पैसा पानी की तरह बहता था। सबसे झबड़ा गोल लेता था अपना नुकसान हो बाएँ, पर दूसरे का फायदा न हो, यही उसकी नीयत थी। सोचने की उसकी पद्धति ही बड़ी टेढ़ी थी। दूसरे को हथ-भरा देख नहीं पाता था, इसीलिए गाँव के लोग उसे दुष्ट और ईर्ष्यालू कहा करते थे।

उपसुंद को मालूम था कि वह बदमास है, पर इसे मानने के लिए वह तैयार नहीं कि उसके बुरे गुण इसके कारण हैं। वह हमेशा दूसरों से कहा करता था कि पड़ोसी सुंद की मह बाल है और उमी ने उसे बदनाम करने के लिए कपूर कस ली। तब ज्ञान-बुद्धिपर अपने को अच्छा आदमी साबित करने के लिए ही दान-धर्म कर रहा है।

मेरा परिवार बड़ा है। इस वजह से मुझे किन्नरी ही क्लिष्ट समस्याओं का सामना करना पड़ता है। इन समस्याओं को मैं सुलझा नहीं पाता, इसलिए लाचार होकर मुझे कई व्यस्तों का शिकार होना पड़ा। मेरा तो केवल

बेज काटता नाहीय सत्ता तुझबा सदतीय मुख्य तर करनाच येणार नाही, पण माझा संतोष म्हणून या रत्नहाराचा स्वीकार कर." बोलत बोलत तिने गळ्यातला रत्नहार शिवमलच्या ओंजळीत ठेवला. एकदम त्याच्याकडे पहात अमृता हसत पुन्हा म्हणाली, "फुरसत झाली की एकदा राजधानीचे ये माझ्या बाबांना सांगून माझा अंगरक्षक सन्वीन मी तुला, तुझी काही हरकत नाही ना?"

इतका वेळ हे दृश्य पहात उभ्या असलेल्या विजयसैन्य मन मात्र आता हेव्याने जळू लागले. राजकुमारीने आपणाकडे नजरही न फिरवल्याने त्याला फार वाईट वाटले।

राजधानीला परत आल्यावरही विजयसैन्या डोळ्यांना वन-तन राजकुमारी अमृताचे दिसत होती. त्याला वाटले की, तिच्याशी विवाह न झाला तर आपले जीवन व्यर्थ आहे, त्याला असेही वाटले की सामन्त राजाच्या कन्येला आपल्याशी विवाह करायला कसलीच हरकत वाटू नये, तिने नकार कळवला, तर त्याचा अर्थ असा होईल की, ती शिवमलच्या प्रेमात पडली आहे।

विजयसैन्या मनात अशा प्रकारचे विचार येत असताना, वाता पुढे कशी पावले बुजलानीत याचा त्याला निर्णय घेता येईल। इतक्यात त्याला गुमचरांकडून समजने की, शिवमलची 'राजकुमारीचा अंगरक्षक' म्हणून नियुक्ती झालीमुद्दा आतासात्र त्याला वाटले की, आपण यापुढे विलंब केला तर अमृता हातची निवून जाईल, पुढे तिच्याशी

विवाह अशक्य होईल। त्याने तिच्या पित्याला पत्र पाठवून तिला मागणी घातली। मांडलीक राजा कदाचित नकारही देईल असे वाटून त्याने पत्रात पुढे असेही लिहिले की, स्वीकृती न दिली तर आपण केवळ पुरखर आक्रमण करून त्याला जिंकू अन् राजकुमारीशी बळजबरीने विवाह करू विजयसेनने पत्र एका दुनाकरवी रवाना केले.

पत्र पाहून धीरसैन्या मानस्ताला लीमा राहिली नाही. त्याची आपल्या महाराजां कडून अशी सूचीक अपेक्षा नव्हती त्याने ते पत्र कन्येच्या हाती देत म्हणले, "बघ बाळो, महाराजांची तुझ्याशी विवाह करायची इच्छा आहे. तुझा भाग्यचं भुजठलं पहा!"

पण पत्र वाचून अमृताचा चेहरा कांधाने लाल झाला, काही वेळ ती गप्प राहिली,

तो निर्णय घ्या."

पत्र एक दोनदा वाचल्यावर विजयसेनच्या राधाचा पारा उतरला. त्याचा आवेश नाहीसा होऊन तो शान्त चित्ताने विचार करू लागला. परस्पर प्रेम व अनुराग यांशिवाय सैन्यबळाच्या आधाराने जबरदस्तीने राजकुमारीशी विवाह करणे त्याला अनुचित वाटले. त्याला ते 'राजाला योग्य' कार्य वाटेना.

इकडे धीरसेनला भीती पडली होती की आपल्या कलेचे पत्र वाचून विजयसेन लगेच बालून येईल. परंतु दोन तीन महिन्यांपर्यंत आक्रमणाची काही चिन्हे न दिसल्याने विजयसेन बहुधा दुसऱ्याच कुणा कन्येशी विवाह करणार असेल असे त्याला वाटले.

अमृता पितृपाला म्हणाली, "पत्र वाचल्यावर विजयसेन पुढाचा विचार सोडून देऊन माझ्याकडे जास्तच आकर्षित होतील अन् त्यांचे प्रेमही अधिकाधिक गाढ होत जाईल असा भाजा जो अन्दाज होता, तो खरा ठरला बाबा. मी विचार केल्याप्रमाणेच घडलं."

काही दिवसांनी एकदा अमृता राजवाड्याच्या उद्यानवनात फिरत होती. शिवमलही अंगरक्षक म्हणून द्वाराशी उभा असलेला तिला दिसला होता. इकडे तिकडे फिरताना वाळक्या घासांखाली असलेल्या एका सापावर चुकून तिचा पाय पडला. तो ताबडतोब तिला डसला.

आतंफणे किंवाळून अमृता नेशुद्ध होत असिनीवर कोमळली. शिवमल विजेच्या वेगान धावत तिच्याजवळ पोचला, अन्

फुलझाडातून पळणाऱ्या संपाला त्याने तलवाराने मारून टाकले.

वर्ला वळून राजारणी जेथे पोचले तोपर्यंत शिवमल राजवाड्याला घेऊन आला. मेळोवून संपाला पाहून राजवैद्याला आश्चर्य वाटले. वैद्याच्या बागी त्याने झाडपाऱ्याला रक्तस्राव होत असल्याची म्हाणाला, "सहाराज, राजकुमारी थोडक्याच वेळाने शुद्धीवर येतील. परंतु विषप्रभावाने त्या कायमच्या अंध बनतील. त्यांना पात्रलेला हा साप सर्वसाधारण साप नव्हे. रक्तबीज नामक महासर्पच आहे तो. मी पूर्वी असं एकदा आहे की इथून पूर्वेकडे जो रक्तपिपासी पर्वत आहे, तो या सापाचे निवासस्थान आहे. असा विषारी साप येथे उद्यानवनात येथं म्हणजे राजकुमारीच दुर्भाग्यच म्हणायला हवं!"

स्तव्यात सावध झालेली अमृता डोळे नीळत गदगदल्या आवाजात म्हणाली, "शिवमल मला तर काही दिसत नाहीय. मी अंधांही झालेय ठार!"

शिवमलला काय बोलावे सुचना? तो विचारा दोघी असल्यासारखा मान खाली घालून उभा होता. राणी लेकीचे मस्तक आपल्या खांद्यावर ओपटत रडू लागली राजा मात्र आपल्या बुद्धावर कसाबसा ताबा ठेवत राजवैद्याला विचारू लागला, "वैद्यराज, राजकुमारीला पुन्हा दिसू लागेल असा काही उपाय नाहीच का?"

वापला घसा साफ करत राजवैद्य उत्तरला, "रक्तबीज सर्पाच्या दंशाने अंध झालेल्याला पुन्हा दृष्टी प्राप्त करून देण्याचा

एक उपाय वैद्यक ग्रन्थात आहे तो म्हणजे सर्पगन्ध दुग्ध डोळ्यावर ठेवणे."

गोठ्या आतुरतेने राजा म्हणाला, "मग अशीर कसला? लवकर करा न ते काम!"

राजवैद्य खोल मुस्कारा सोडत म्हणाला, "महाराज, मी अगोदरच म्हटलं होतं की, कोणी साहम करून रक्तापणासी पहाडामध्ये असणाऱ्या कालोमन्दिरा जवळ जी सर्पगन्ध वृक्ष आहे, त्याच फूल तोडून आपले, तरच हे शक्य आहे. माझ्या लहानपणी माझ्या आजोबांनी मला हे सांगितलं होतं असे सांगितलं जातं की त्या वृक्षावर पन्नास वर्षांनी एकदाच फूल उमलतं अन् उपचारासाठी त्याचा एकदाच उपयोग करता येतो. शहर फूट जुंवा वाडणाऱ्या त्या झाडाच्या चारही जाजूंना रक्तबीज सर्प

वळवळत असतात त्यांच्यापासून स्वतःला वाचवून फूल ताडून आपण, ही सर्वस्वी अशक्य गोष्ट आहे.”

यांडा विचार करून राजा शिवसेनने घोषित केले की, “सो फूल ताडून आपणाराशी मी आपल्या कन्याचा विवाह करून देईन.” राजवभर तशी ध्वंडी पिटवण्यात आली

जराही सकोच न दाखवता शिवमल म्हणाला, “महाराज, मी ते फूल आपल्याचा प्रयत्न करता, आशीर्वाद घ्या मला,”

“तुला सफलता मिळो” राजाने हात शुचनून आशिर्वाद दिला, शिवमल अश्वभंगलेतून एक शुचम घोडा घेऊन त्यावर स्वार होऊन वायुवेगाने रक्तपिपासी पर्वताकडे निघाला

ही बात ही दुसऱ्या दिवशी सकाळी पणवपूर राजा विजयसेनच्या काही पोचली, तोही खरित सर्पान्ध पुष्पाच्या शांभाला निघाला, शिवमल फक्त रात्रीच एकाद्या झाडाखाली झोपत असे आठवडाभर प्रवास करून तो त्या पडीक कालासन्दिराजवळ पोचला, अन् त्याला पो सप्रीक वृक्ष दिसला,

आकाशाला स्पर्श करणाऱ्या त्या वृक्षाभोवती रक्तबीज सर्प संज्ञा करत होते. त्याच्यापासून स्वतःला वाचवून वृक्षाजवळ पोचणे अशक्य असल्याचे शिवमलने जाणले. त्या वृक्षाला पोनेही जास्त नव्हती अन् फुधाही नव्हत्या जास्त. सरळसोट असणाऱ्या त्या झाडाच्या टोकावर नक्षत्रासारखे दिसणारे समकदोर अकण रंगाचे एकच एक फूल दिमाखाने डोवत होते !

शिवमल अपनक या फुलाकडे वहात राहिला. नंतर आपल्या धनुष्यावर बाण चढवून त्याने फुलावर नेम मारला, फूल तुटून वाऱ्यावर लहरीत झाली येऊन पडले, अन् ताखडतोच निधसर्पानी त्याला घेरले कस्य करारे हेच समजून शिवमल त्या फुलाकडेच एकटक वहात राहिला

इतक्यात त्याला घोड्याच्या टापांचा आवाज ऐकू येऊ लागला, घोड्यावर स्वार असणारा विजयसेन घोड्याच वेळात तेथे येऊन पोचला घोड्यावरून उतरण्यापूर्वीच भ्रमिणीवर पडलेले अन् सर्पानी घेरलेले ते फूल त्याला दिसले, तो शिवमलला म्हणाला, “अरे बा ! माझ्याआधी येऊन तू फूल खालीही पाडवस होय ?”

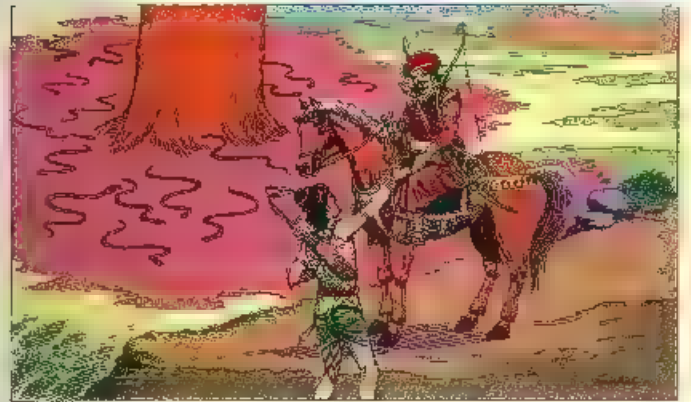
“मला वाटलं होतंच की आपण इथे नव्हती याल. महाराज, आपण फुलाजवळ जाऊ नका घोका आहे त्यात” असे म्हणून शिवमलने फुलाकडे झेप घेतली, पण फूल अचलताच साप त्याच्या हाताला जावला धडपडत परत येऊन फूल विजयसेनच्या हाती बंदा बंदा ना म्हणाला “रानकुमारीना कायपची बांधळी होण्यापासून वाचवा. त्याच्याशी विवाह करून सुखात रहा,” विषप्रभावाने इतक्यात तो वेशुद्ध झाला थोड्या वेळाने तो शुद्धीवर आला, तेव्हा बांधळा झालेला होता

राजा विजयसेन त्याला आपल्या मिठीत सामावत म्हणाला, “शिवमल, तुझ्या त्यागाला तुला नाही, तुला समजण्यात चूक झाली माझी, क्षमा कर ! माझ्या दरबारात केवळ आयुर्वेदच नव्हे, तर अनेक वैद्यक शास्त्रांचे जाणकार आहेत रक्तबीज

मापाच्या दंशावर ते फूल म्हणजे अकुलता एक हलाच समजु नकोस,”

शिवमलला थोड्यावर पुढे घालून विजयसेन राजधानीकडे रवाना झाला,

इतकी गांठ संसृजून झाल्यावर वेताळ विक्रमराजाला म्हणाला, “राजा, शिवमलच जाणून अनैसर्गिक आहे यात शंकाच नाही, कधीतरी तिच्याशी विवाह करता येईल या अंदेशाने तो राजकुमारीचा अगरक्षक बनता फूल मिळवल्यानंतर आपल्या असामान्य यक्षाच्या बदल्यात त्याने अमृताला धर्मपत्नी बनवायला हवे होतं. त्यासाठीच तो बांधळाही बनला होता. तरीही फूल त्याने विजयसेनला दिले, ही त्याच्या गुर्खपणाची पराकाष्टाच नव्हे तर काम शिरोम विजयसेन तेथे पोचपर्यंत फूल अचलायचा प्रयत्न त्याने का केला नाही ? विजयसेनला फूल मिळवण्याचा प्रयत्न थांबवण्यात त्याचा

विचित्र मानसिक ठेवण समजते ना ? त्याच्या वागण्यात सुसूत्रता कुठंच नाही अशा साणसगल्या विजयसेनते 'त्यागी' म्हणून कसे गौरवले ? विचित्र नाही हे सारे ?"

"आता राहिली विजयसेनची गोष्ट. प्रथम तो जवरदस्तीनेही अमृताशी विवाह करणार होता, पण पुत्र वाचल्यावर त्याने आपला विचार बदलला. हे विचारपरिवर्तनही विचित्रच ! राजकुमारीबद्दलच त्याचं प्रेम कमी झाल्याचं द्योतक ना हे " हे जर खरं असेल, तर सर्पगन्ध फूल आणायला प्रयत्न त्याने का केला ? शिवमलबद्दलचा त्याच्या मनातला हेवाच थाला कारण आहे का ? माझ्या या शंकांच उत्तर जाणत असूनही ते सांगायचं टाळलं तर तुझ्या मस्तकाच्या चिंधड्या होतील "

विजयसेनने खुसर दिले "शिवमल विवाह करण्यासाठीच राजकुमारीचा मगरशक बनला हा समज मुळाने चुकीचा आहे याचप्रमाणे राजकुमारीचही शिवमलवर प्रेम गुहीत धरणे चूक आहे. धनुष्य चालवायचं त्याचे कौशल्य तेवढे तिला फार आवडले, ती आत्माभिमानी असल्याने राजदर्या दाखवून

तिच्याशी विवाह करू इच्छिणाऱ्या विजयसेनच्या पश्चातास तिने सीढतोड अन्तर दिलं, त्याचे डोळे बुघडले ' तोही अमृता-माठी फूल आणावला निघाला, यावरून सिद्ध होतं की तिच्यावरचं त्याचे प्रेम तिळमात्रही कमी झाले नाही."

"फूल खाली पडल्यावर शिवमलच्या लक्षात झाले की सर्पांनी वेढलेले ते फूल हस्तगत करणे अशक्य आहे, तं तर मृत्यूला आव्हान ठरलं असते, ते आणायला जरून स्वयं आधळा झाल्यावर राजकुमारीकडे ते पोचवणार का ? म्हणून विजयसेन पांचपर्यंत ते अचलावता धुयून त्यातं केला नाही. विजयसेन सांगाची शिकार क्नावा अशी त्याची इच्छा तसल्यामुळेच त्याने त्याला बडबले. आपले कर्तव्य अजावपान दक्ष असलेल्या शिवमलची विजयसेनने केलेली प्रशंसा योग्यच नव्हे काय ? त्या-मुळेच आपली चूक कबूल करून तो त्याला आपल्याबरोबर घेऊन गेला "

अशा तऱ्हेने विक्रमराजाचे मौन संग करण्यात सफल झालेल्या वेताळ पुन्हा एकदा त्याच्या हातावर तुरी देऊन निघटला

समुद्र किनाऱ्यावर सहल : १४

परत मुख्य भूमीवर

शब्दांकन : मीरा बापट • चित्र : नोपकुमार

प्रवाळ द्वीपांच्या समूह लक्षद्वीपचा निरुप घेऊन आपण परत मुख्य - भूमीवरील पधनाभपुरम्मा पोचू. तिरुवनन्तपुरम्मापासून हे स्थान अवजळवळ ५५ कि.मी दक्षिणेकडे आहे

सध्या तर हे शहर तमिळनाडूचा भाग आहे, पणतु १६ व्या पासून १८ व्या शतकापर्यंत हे शहर आवणकार (निववितांकर) ची राजधानी होते

या शतकाच्या पूर्वार्धापर्यंत वावणकारचे राजे पधनाभपुरम्माच्या प्रासादातच राहात असत, ह्या महल पधनाभपुरम्मा किऱ्याच्या मध्यभावर आहे पश्चिम समुद्रकिनाऱ्यावरच्या सुप्रसिद्ध काह वास्तुकलेचा तो अलंकृत नमुना मानला जातो

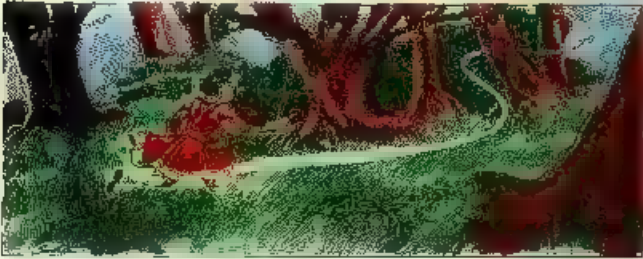
माथलाच्या भिंतींचा एकमेकींशी अशा प्रकारे कोन साधला आहे की सूर्याचे सरळ किरण व शुष्कता महलगत प्रवेश करून शकत नाहीत जमोन काळ्या सगमरवराची धाटणे, पण प्रत्यक्षात ती वारळाच्या कळक्या करवटमा जाणि अड्यांचा

पांढरा बलक यांच्या मिश्रणापासून बनवलेली आहे राजाचा पत्तंग पोर्तुगीजांनी घेत दिलेला असून तो ६३ प्रकारच्या औषधी नावड्यांमधून बनवलेला आहे जन् राणीच्या पलंगाला हस्तिदंताचं सुंदर बहावकाम केलेले आहे

महात्म्याच्या एका लांबावर एक ओषधी पोटा देवलेला आहे जुन्या काळात सैन्यात भरती होण्यासाठी आलेल्या तक्रांच्या ताकदीची परीक्षा या शौद्ध्याच्या साहाय्याने घेतली जाई जो हा पोटा

पधनाभपुरम्मा प्रासादाचे प्रवेशद्वार

देवी कल्याणुमारी

म्हणजे अतः रागासारखे, काही तत्त्वपु वासारखे काही मृदुरागासारखे, तर काही यीने सांगले ऐकू येतात देशाच्या सर्वोच्च दक्षिण टोकावर - जेथे अरबी समुद्र, बंगालचा उपसागर व हिन्दी महासागर आपसात मिळतात तेथे कल्याणुमारीचे मुखेल्यात मन्दिर आहे. असे सांगितले जाते की शुचान्तम मन्दिराच्या भगवान शिवाचे रूपवती देवी कल्याणुमारीवर प्रेम.

शुचलू शके, त्याचेच निवड होई.

पद्मनाभपुरमासून १६ कि.मी दक्षिणकडे शुचीन्द्रम् देवालय आहे. यात ३० देव देवतांची देवकुळे आहेत जे महत्त्वे जाते की आपल्या पापाचे प्रायश्चित्त करण्यासाठी देवराज हन्नाने येथे शुकळच्या तुपात आपला हात बुडवला होता. अलिकडे काही दशके पूर्वीपर्यन्त येथे संधविष अपराधी आपला हात शुकळच्या तुपात बुडवून परीक्षा देत असत. अशा परीक्षेपूर्वी त्यांना अुरासही कराना लागे ही परीक्षा दिव्यावर तीन दिवसपर्यंत हाताला कोड व आल्यास गंशाकाला विशेष मानले जाई.

मन्दिराच्या गोपुरासमोर ठाेली असलेल्या सोडाचे एक झाड आहे. ते २५०० वर्षांचे असल्याचे सांगण्यात येते या ठोेलीत खट्टा, विष्णू व भद्रेश यांच्या मूर्ती लिंगरूपत स्थापन केलेल्या आहेत. मन्दिराच्या आवळ्यात हनुमानाची एक विशाल मूर्ती आहे. दररोज गंधाजल व कुलाबबसाने त्याला अभिषेक केला जातो व ते असा 'चरणामृत' म्हणून अर्चना वाटले जाते.

मन्दिराच्या सुत्तरेकडील नृसिंहात षण्वाचे चार कांच वाहेत ते शेनाडटच्या एका काडातून सनक्ने असून त्यात निरनिराळ्या आधीचे गज वाकून काढलेले आहेत या गजांक बाघात केल्यावर त्याकून निरनिराळे स्वर ऐकू येतात. काही

वसने त्यांनी तिच्याशी विवाह करायची आपली इच्छा बाल्य देवाजगळ जाऊ केली त्यांना अस थाप पडले की देवीचा विवाह झाला, तर तिच्यात असलेल्या विशेष शक्ती नाहोशा होत्याम; म्हणून हा विवाह थांबवायची त्यांनी नाडाला विनव्ती केली

नारदानी नवरदैवतारा विवाह सुद्धे वरीवर लूचीक्षामूर्तीचा असल्याचे सांगितले, मन्त्र त्याने कांबड्याचे रूप धारण केले व नवरदैव विवाहासाठी नवरीच्या परी पोचण्यापूर्वीच वरीवर हा कोवडा जोराने आवळला त्यामुळे विवाहमुद्धर्त टळून गोळाचे जाणून भिव अक्षहासहित शुचीन्द्रम्ला परत गेला

देवी कल्याणुमारीला अनिशप राध येवून त्या सिवशी भेजथानी म्हणून बळले मारे अक्षपदार्थ तिने समुद्रकिनाऱ्यावर सुपळून दिले. तेव शंख, शिपले व विविध रंगाच्या रेंतीत परिजर्जित जाले.

कल्याणुमारीच्या लटावर नाल, धुरवट, पिबळी, स्मेरी, चारिंगी पाडव निळी, जांभळ किरमिजी रंगाची वाळू सापळले यात मोल्लोडाइट असते या रेंतीतून युरेनियम काढले जाते, त्याचा उपयोग परमाणु ऊर्जेच्या उत्पादनासाठी केला जातो.

कल्याणुमारीच्या त्रेक्षणीय स्थळामैनी एक 'गांधीमंदिरपत्' हे गांधीजींचे रक्षा ठेक्यानामी बांधण्यात आलेले स्मारक होय

ही एक साधीशी इमारत असून त्यात बरोबर ज्या ठिकाणी महात्माजींची रक्षा ठेवली होती तिथे एक काळ्या संगमरवराची शिला ठेकलेली आहे

दरवर्षी २ ऑक्टोबरला मंडपात, वन्यतल्या एका मोकालून सूर्यकिरण जरीवर या शिखेवर पडून मंडपात पकश पसरतो. हे दृष्य द्वाण्यासाठी त्या दिवशी श्रेष्ठ लोक तेथे हजर असतात

लटासमून अर्धा कि.मी दूर समुद्रात एक खडक होके युवळून उगम आहे असे सांगतात की देवी कल्याणुमारीने यावर अवधान शिवाची प्रार्थना केली होती म्हणून संध्याकी व समाजसुधारक, स्वामी विवेकानन्दांनी १८९२ च्या

डिसेंबरमध्ये १५ वसून तीन एअर श तीन दिवस ध्यान केले होते.

विवेकानंद शिला स्मारक टूट ने या हडकावर विवेकानंद केन्नाची स्थापना १९७० सधे केनी या खडकाजवळच बाणखी एक खडक आहे त्यावर तिरुक्कुरळचे उक्तयिता संत तिरुवहुक्कुर यांची तीन मीटर अंचीची प्रतिमा स्थापित

गान्धी भंडारम्

केरी जाणार आहे. सीरी व सदाचार यांची शिकवण देणाऱ्या 'तिरुक्कुरळ' या ग्रन्थाचा 'वमिल वेद' मानले जाते.

कन्याकुमारी पासून थोड्याच अंतरावर 'भारतमती' नावाचा पहाड आहे, त्यावर अनेक वनस्पती श्रुमयतात अन् वायुवीदिक औषधे जनवण्यासाठी त्यांचा अस्वयोग केला जातो. '

स्वानिक पुराणानुसार, रामाच्या विवारी बाबाने मूर्च्छित झालेल्या लक्ष्मणासाठी संजीवनी मुळी आणायला हिमालयात गेलेल्या हनुमानाचा औषधी बरोबर ओढवणाने न आल्याने पूर्ण पहाडच त्याने बुचलून आणला. या पहाडाचा एक तुकडा खाली पडला. तोच हा भारतमती यावर एक शिथलिंग आहे. स्वतः हनुमानानेच त्याची प्राणपतिष्ठा केली असे मानले जाते.

© Anila Bharti, Bharatiya Vidya Bhavan, 1999

वरप्राप्त पुत्र व कन्या

कामेश्वरमध्ये कामशास्त्री नावाचा पुरोहित रहात असे, त्याला दोन मुली होत्या, पण आपल्याला एकही मुलगा नसल्याचे त्याला नहमी वाईट वाटे.

बावातल्या एका विवाहाचे पौरोहित्य करणाऱ्यासाठी कोबाड नावाच्या गावातल्या पुरोहित लक्ष्मणाची एकदा तेथे आला व कामशास्त्रीकडेच अंतरला. बोलता बोलता आपल्याला मुलगा नसल्याचे दुःख त्याने लक्ष्मणासोबत प्रकट केले.

लक्ष्मणासो म्हणाला "आमच्या गावाचे शामदेवी आहे मानविका. अनुस्वाचे वेळी तिच्या समोरील पैदात्या अश्विकुडावरून डोक्यावर घडा घेऊन चालत जाणाराला इच्छित संतानप्राप्ती होते. यामाठी तेथल्या पूजाऱ्याची अगोवर परवानगी घ्यावी लागते. कोणाच्याही जातीच्या व्यक्तीला तशी परवानगी मिळू शकते, फक्त व्यक्ती सरी भक्त

असावी. गोकुळाष्टमीपासून दहाव्या दिवशी आमच्याकडे हा अनुस्व राजरा हातो, मलाही पहिल्या दोन मुलीच झाल्या, तेव्हा मी अश्विकुडावरून चाललो, तेव्हा कुठे भला मुलगा झाला."

कामशास्त्रीनही कोबाडला जाऊन अश्विकुडावरून चालत जायचा निश्चय केला. आम, मुलगा झाला, की नरकवासऱ्याच्या शिसेतून मुक्ती मिळेल!

काही आठवड्यांनी गोकुळाष्टमीच्या दिवशी त्याने कृष्णाची पूजा केली अन् कोबाड गावाकडे रवाना झाला. अंधार होता होता तो कोबाडच्या सरहद्दीजवळ भिन्न नावाच्या गावात पोचला, आकाश धरून आसेते असल्यामुळे कामशास्त्रीने चिन्ना गव्हातच रात्र काढायचे ठरवले. स्वतः पुरोहित असल्याचे सांगितल्याने एका गावकऱ्याने त्याला तिथल्या पुरोहिताकडे पोचवले.

गावच्या पुरोहिताने कामशास्त्रीचे बाबुराने स्वागत केले. कामशास्त्रीने आपण कोदाहच्या भुत्सवान भाग घेऊन अग्निकुंडावरून चालणार असल्याचे सांगितल्यावर आश्चर्य प्रकट करत तो म्हणाला, "शास्त्रीजी, स्वतः वेदपंडित असूनही आपण केवढ्या अज्ञानात बाहोत! तुम्हाला दोन मुली आहेत, देवीचा आशिर्वाद मिळून अग्निकुंडावरून चालल्यावर मुलगाच झाला तर अशुभ पण फुल्ल मुलगीच झाली तर तिची विवाह करायला आपणाला किती त्रास होईल! आपली प्राप्ती तोकडी पडेल ना!"

"ज्याने जन्म दिला तो पार पाडील सर्व काही. मृत्यूनंतर पितृलोकात मुखानं रडणाऱ्यासाठी एक छोटासा पिंड अर्पण करायला मुलगा मिळाला की सर्व काही

पोचलं म्हणायचं!" कामशास्त्रीने मनानती इच्छा प्रकट केली. चित्रा गावचा पुजारी नुसताच हसला. इतक्यात आतून भोजनाची तयारी असल्याचे सांगण्यात आले, दोघेही जेवायला बसले. पुरोहिताची कसबा रघा वाढत होती. कामशास्त्रीने पुरोहिताकडे त्यांना किती अपत्य आहेत अशी चौकशी केली.

मध्येच दसल देत रमा बुत्तहली, "मी माझ्या पित्याची एकुलती एक मुलगी मला एक मोठा भायूही होता. माझ्याही वहावाची इच्छा होती की नरकवास बाधकण्यासाठी एक मुलगा असावाच, अग्निकुंडावरून चालल्यावर त्यांना तो मिळालाही. पण जस वर्षाचा होऊन तो बारला, हाय खाऊन माझ्या आईतही तोंड वाट धरली. पुरोहित्याशिवाय माझा बाबांना चरितार्थासाठी दुसरा मार्ग नाही. पुत्र नसल्याने जो नरकवास मिळणार, तो बाबकण्यासाठी त्यांना आता एकच आधार आहे, तो म्हणजे माझा पति आता तो त्यांचा जावईही अन् मुलगाही."

हे ऐकून कामशास्त्रीने पुरोहिताकडून सहानुभूती प्रकट केली. त्याला वाटले की, आपणाला भोजन देणाऱ्याशी त्याला बरे वाटेले असे वांस्वाले तो म्हणाला म्हणाला, "मुले, शास्त्रानुसार भोजन करताना गप्प बसवू पण मला काही समाकंस वाटतय मला असे वाटत की, मुलगा काय किंवा मुलगी काय, निसर्गाला दोन्ही समानच. ज्या गायीची आपण पूजा करतो ती स्त्रीच ना? आपल्या विचेची मूळ देवी सरस्वती ती सुद्धा स्त्री अन् सपत्नीची देवीही स्त्रीच असते हे सत्य

चोवना

आपल्याला दिसतून चालण्यावर नाही. गिदपानुपिदया चालण्याच्या अंधविश्वासाचे आपण वेळी असतो. मुतासाठी आपण हर प्रकारे प्रयत्न करतो, पण मुलासारखेच आपण मुलीमाही सर्व शिक्षण देऊ शकतो. अग्निकुंडावरून चालल्यानंतरही मला मुलगीच झाली तर मी तिला मुलासारखीच वाढवून, अन् सिद्ध करून दाखवून की मुलगीही कोणत्याच विषयात मुलापेक्षा कमी नव्हे परंतुही स्वरूप समोच्या अद्याला साक्षी ठेवून मी ही शपथ घेत आहे."

"तुम्हीच तुम्हाला मुलगा होईल काका! माझी फार माशा अन् इच्छा आहे की, तो दिवस लवकरच यावा, की जेव्हा मुलगी मुलासारखीच बनावी अन् तिनं मुलाची कमतरता जाणू देऊ नये. ज्या चिंत्तशी लोकांना असा विश्वास वाटेला, तो किती चांगला दिवस असलं" रमा आवेशान बोलली.

दुसऱ्या चिंत्तशी भकालीच कामशास्त्री कोदाह गावी पोचला. लघुशास्त्रीच्या मदतीने तो पुण्याच्याला भेटला व आगीवर चालून आपल्या गावी परतला.

एक वर्षानंतर कामशास्त्रीच्या घरी जुळ्या मुलाचा जन्म झाला - एक मुलगा आणि एक मुलगी 'बुळी मुल' म्हणून लोक त्यांना संबोधू लागले. हे बहीण भाऊ केवळ रुपाचेच नव्हते, तर सवयीनीही अगदी एकमेकांसारखेच होते. सां अजबपणामुळे लोकानाही मोठे आश्चर्य वाटे.

चित्रा गावान भोजनाच्या वेळी आपण बोलतो ते आठवून सालथिका देवीला

पणाम करत कामशास्त्री म्हणाला, "मान, पुढाकरोबरच भला कन्याही दिलीस ज्याप्रकारे मी मुलाच पालन करीन, त्याप्रकारे मुलीचही करीन, कुठेच अण पहाणार नाही तिला दोघांना सारखंच शिक्षणही दईल" रमाने त्याची तोंड शिब न रमा अशी ठेवली.

असेकाच्या विरोधाला न बुमानता कामशास्त्रीने दोघांनाही अमदी सारखंच शिक्षण दिले. शिव अन् रमा दोघेही शास्त्रात एकपेक्षा एक सरस पंडित झाले. त्यांच्या बन्माने फळ असले कदाचित्, पण कामशास्त्रीचे भाव्यही पालटले. तो चांगला धनवान बनला बन्मीनदाराच्या बरबारातल्या पुरोहिताच्या मुलाशी त्याच्या मुलीचा विवाह झाल्यामुळे त्याच्या स्थितीत कायपालट

साला. दुसऱ्या मुलीचा विवाहसुद्धा काही विशेष त्रास न होता पार पडला. आता शिव आणि रमा सध्या खाने होते, त्यांनाही विवाह चांगल्या घराण्यात व्हावा अशी कामशास्त्रीची इच्छा होती.

शिव, रमा आपल्या पांडित्याने जन्मेचे लक्ष आपणाकडे वेधू लागले. आपल्या शीघ्र कविता आणि नाटकांमुळे सर्वांची प्रशंसा मिळू लागले. जमीनदारालाही त्यांच्या विद्वत्ता व पांडित्याबद्दल समजले, त्याने दोघांना वायत्या दरबारात बोलावले, परंतु दरबारातल्या संस्कृत पंडितांना त्यांना असे आमंत्रण केलेले आढळले नाही. तेथल्या एका संस्कृत कवीने जमीनदाराला म्हटले, "सालक, हे दोघे सरंच पंडित अमलीन, तर आपण त्यांचा बुधाल मन्कार करा, संस्कृतमधल्या त्यांच्या पांडित्याची परीक्षा मला करू द्या. मारा, नर, पूरा, जारा परा, हारा या शब्दांनी धुक अस पद्य बनवायला त्यांना सांगा, 'दुसऱ्यात महतां किं भदति' वाईट लोकांच्या संगतीत आमच्यासारख्या महाकवींचे काय चल होणार?" गर्वगर्भित स्वरात तो बोलला.

4.

रमा, शिव म्हणाले "आम्ही आपल्या बरोबरचे नव्हतेच पण देवीच्या वरदानामुळे जन्मलेले आम्ही दोघे 'स्त्री' व पुरुष समान शक्तिशाली असताना' हे सिद्ध करण्यासाठी काव्यपंक्ति ऐकवत आहोत. कुणाला पराजित करावं असा आमचा विचार नाहीय. आपणाला प्रणाम करून आम्ही इतकंच म्हणू इच्छितो 'मानपूजापहारा'.

संस्कृत कवीने आता मान तुकवत जमीनदाराला म्हटले, 'मान' चा अर्थ आहे सत्कार आणि 'अपसारा' चा अर्थ आहे तप. वाईट लोकांच्या संगतीने महाकवींचा भावर, पूजा, सत्कार लुप्त होऊन जातात, मी जे मारा, नर, पूरा, जारा, परा, हारा शब्द सांगितले, त्यांची पहिली अक्षरे जुळवून यांनी मानपूजापहारा म्हणून संस्कृतमधे निराकरण केले. त्याद्वारे यांनी सांगितले की भावर, पूजा, सत्कार वास्तविकी कुणाचा व्हावा, याचा आपणच विचार करा, हे युवक युवती खरोखरच श्रेष्ठ महाकवी आहेत.

जमीनदाराने अत्यंत आनंदाने शिव-रमा यांचे स्वागत व सत्कार केला व त्यांना आपल्या दरबारात श्रेष्ठ असे स्थान दिले.

सोनेरी क्षण

⑤ हे पश्चिम शिवालय समुद्र सपाटीपासून १३,००० फूट उंचीवर वर्फाळ पहाडीच्या मधे आहे. हे शिवलिंगही दफातच लपलेले आहे. चंद्राचा आकार-वाकट असणाऱ्या गुळगुळीत हा शिवलिंगाची माटे छेद जाते व कुठल्याही वाऱ्याचा आकार लहान होत नाही हे शिवलिंग कोठे आहे सांगत?

⑥ हे रावस्थानच्या जवळूनच येथील एक मंदिर आहे. १४९९ मध्ये याचे बांधकाम केले गेले. सन १८४८ सालावर आधारित ५२ मंथप आहेत परंतु इतक्या मंथप स्तंभांपैकी कोणतेही दोन एकमेकांसारखे नाहीत. या मंदिराचे नाव व ने कुठे आहे हे समजावा?

⑦ याच्या हाताला की लिपि आहे तिचा मुद्रावांग सिन्धु खोरे संस्कृतीच्या काळात कसा होता, याचा अर्थ आजपर्यंत समजू शकत नाही. गुजरात राज्याच्या लिपीत व सिंधु बांदे संस्कृतीच्या काळातल्या लिपीत साम्य नाही. या लिपीचा मुद्रावांग कोणी ठेला?

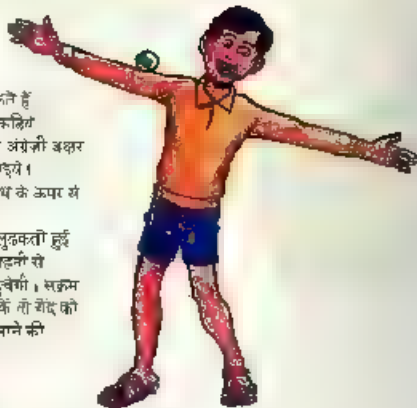

कोशिश कीजिये !

बाड़ी रोल

गेंद के दस खेल को मजे से खेल सकते हैं
अ टेनिस गेंद को दाहिने हाथ में एकदिव
आ दोनों तार्थों को ऊपर उठाकर अंग्रेजी बक्षर
टी के आकार में छेदे हों वाक्ये ।

ई अपने हाथ की गेंद को दाहिने हाथ के ऊपर से
लुडकाइये
वह कोहनी, घुंका, छाती से लुडकती हुई
आयेनी और बायीं खुजा से कोहनी से
निकलती हुई बायें हाथ में पहुँचेंगी । सज्जम
रूप से अगर आप ऐसा कर सकें तो गेंद को
बायें हाथ से दायें हाथ में पहुँचाने की
कोशिश कीजिये

टेड्डी बेर की तस्वीर

आवश्यक वस्तु

पुराना प्लास्टिक टेड्डी बेर, प्लास्टर आफ पारीस, कैंचो
घागे का एक टुकड़ा, कुछ रंग

बनाने की प्रणति

1. प्लास्टिक टेड्डी बेर को लीचे दो भागों में
कतरिये
2. प्लास्टर आफ पारीस में पानी मिलाइये खूब मलने
के बाद पिंड सा बनाइये
3. काटे गये बेर के दोनों भागों में पिंड को भरिये दोनों
को एक बनाकर घागे से बाँधिये
4. प्लास्टर आफ पारीस जब तक सख्त नहीं होता तब
तक बगल में रखिये

५. उसके बाद धीरे धीरे प्लास्टिक की तस्वीर को निकालिये अब प्लास्टर आफ पारीस की टेड्डी बेर
का आकार मिल जायेगा ।

६. बाखिर टेड्डी बेर की आँखों, नाक और मुँह पर रंग पतिये

© Anrita Bharati Bharatiya Vidya Bhaavan. 1996

महाभारत

एक वर्ष के अरण्यवास के बाद अर्जुन इंद्रलोक
गया । वहाँ से लौटते-लौटते पाँच साल गुजर
गये । उसके लौटने के बाद चार सालों तक
वे गंधमादन पर्वत प्राँतो में रहे । कुबेर की
अनुमति पाकर और उससे नियुक्त किये गये
यष्टों की सहायता से पांडवों ने दिव्य उन
पदेशों के तौरपर को भली भाँति निहाल
उनके अरण्यवास के दस वर्ष यों गुजर गये
यहाँ स्याहर्त वर्ष भी पूरा हुआ । शीघ्र ही
बारहवाँ वर्ष भी समाप्त होने जा रहा है
उपरान्त वाराहवास भी सूरत करेगे और कौरवों
से युद्ध करके अपने प्रतिशोध को अग्नि
बुझाएँगे । उस समय की बड़ी ही आतुरता से
प्रतीक्षा कर रहा है भीम । उसने एक दिन
अश्वज धर्मराज से अपने मन की बात
नित्संकांच बता भी दी अर्जुन, नकुल,
सहदेव ने भीम का समर्थन किया । उनकी
बातों से स्पष्ट गोचर हो रहा था कि वे भी

इसी समय की प्रतीक्षा में हैं
धर्मराज ने उनके प्राव प्राँप लिये और
उन देवप्राँतो को छोड़कर चले जाले का
निश्चय किया । भीम ने जैसे ही स्मरण किया,
घटोत्कच अपने अनुचरों के साथ वहाँ
उपस्थित हो गया । पांडवों को अन्हनि वृष
पर्व के आश्रम में पहुँचाया वहाँ से वे
बदरिकाश्रम में आये । उस सुंदर अरण्य में वे
एक महीने तक रहे । वहाँ से वे किरात देश
सुबाहपुर में आये । इंद्रसेन, विशोक आदि
पांडवों के सहायत्री वहाँ ठहर गये । घटोत्कच
और उसके अनुचरों को भी उन्होंने वहाँ से
भेज दिया और पैदल चलते हुए हिमालय के
विशाखयूप पहुँचे

उस प्राँत में आसट करने बहुत ही मृग हैं ।
आसट करने में उनकी बड़ी रुचि है । जत
एक साल तक पांडव वहाँ रहे बडे ।

भीम एक दिन हथियार लिये आसट

शुद्ध में हों तो उसे क्या ब्राह्मण कहा जा सकता है?" तुमने कहा कि परब्रह्म तत्त्व सुख दुखों से परे है। क्या संसार में ऐसा कुछ भी नहीं, जो सुख दुखों से परे हो?" मर्प ने पूछा।

"जिसमें सत्य, ज्ञान, दया आदि गुण हों, वह शुद्ध नहीं। अगर वह गुण ब्राह्मण में नहीं हो तो वह ब्राह्मण नहीं है। सदाचार सर्वोच्च है, जिस प्रकार धीनोष्ण के मध्य शून्य है, उसी प्रकार सुख दुखों से भिन्न इस संसार में कुछ है नहीं। इन दुखों के परे एक ही है और वह है परब्रह्म-तत्त्व।" धर्मराज ने कहा।

"तुमने कहा कि सदाचार सर्वोत्तम है। सदाचार मान से अगर कोई ब्राह्मण बन जाए तो वर्णाश्रमों की क्या आवश्यकता?" सर्प ने पूछा।

धर्मराज ने कहा "बोलना, पैदा होना, मर जाना, बच्चों को जन्म देना सब मानवों के लिए समान व सहज हैं। किन्तु पूर्व जाति, सांकेतिक कारण वर्ण विभाजन आवश्यकतापूर्ण हो गया। वेद के ज्ञाताओं का मुख्य गुण हो - सदाचार, उनकी व्यवहार शैली। ब्राह्मण स्त्री की कोख से जन्मा पार्श्व भी तब तक शुद्ध के समान ही है, जब तक वह संस्कारी नहीं होता। अपने जीवन काल में सत्य आदि सद्गुणों को ग्रहण करने पर ब्राह्मण बनता है। ऐसा गुण - प्राणी शुद्ध भी ब्राह्मण है। स्वयं मनु ने बहुत पूर्व कहा।"

तब सर्प ने कहा "तुम्हारे समाधानों ने मुझे संतुष्ट किया। मैं तुम्हारे प्राप्ता को

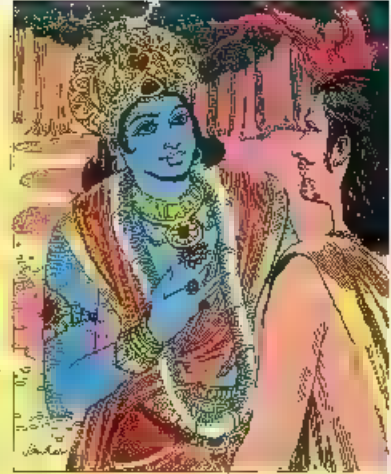
निरालसा नहीं।" तब वह स्वयं शाप से मुक्त हुआ और पूर्व नरूप रूप प्राप्त किया। इतने में स्वर्ण से विभाग आया, जिसमें बैठकर नरूप स्वर्ग चला गया।

धर्मराज ने यों अपने भाई को सर्प से छुड़ाया और दौम्य सहित अपनी पराजिता पहुँचा। फिर सब से संवित्तर बताया, जो हुआ। सबको भीम के दुस्साहस पर और धर्मराज के ज्ञान पर आश्चर्य हुआ।

वर्षा काल के समाप्त होते तक पांडव द्वैतवन में ही रहे। ब्राह्मणों व परिवार को लेकर वे काम्यकवन पहुँचे। ऋषियों ने वहाँ उनका स्वागत किया।

श्रीकृष्ण, सत्यभामा को लेकर पांडवों को देखने वहाँ आया। सब पांडवों की उपस्थिति में श्रीकृष्ण ने धर्मराज से कहा "राजन्, यद्यपि इतने वर्षों तक अरण्य ही तुम्हारा निवास-स्थल है, पर तुमने अरण्य धर्म का पालन वहीं किया। राजधर्म निभाते रहे। धर्मराज तुम्हारा मार्गदर्शक नाय है। जैसे ही निर्णीत काल पूरा होगा, हम सब तुम्हारा साथ देंगे और स्वार्थी, कपटी, ईर्ष्यालु उन कौरवों का समूल नाश करेंगे। यह निश्चित है कि तुम राजा बनोगे।" फिर उन्होंने द्रौपदी से कहा "पौवाली, दुर्वाधन के सिर पर मौत मंडा रही है। सुभद्रा तुम्हारे बच्चों की अच्छी तरह से देख बाल कर रही है। प्रद्युम्न उन्हें धनुर्विद्या सिखा रहा है।"

धर्मराज ने कृष्ण को प्रणाम करने हुए कहा "तुम ही हमारे आधार हो। अरण्यवास समाप्त होनेवाला है। तुम्हारी दया से अज्ञातवास का एक वर्ष भी सफलतापूर्वक

समाप्त हो जाए तो तुम्हें ही हमारा मार्ग-दर्शन करना होगा। तब तुम ही आज्ञा दो कि हमें क्या करना चाहिये।"

कृष्ण जब वहाँ था, तब मार्कण्डेय भी आया। उसकी आयु दीर्घ है। परंतु दंष्ट्रने में बीस वर्ष की आयु का लगता है। उसका मुख तंजस्व से भरा हुआ है। मार्कण्डेय चाहता है कि वहाँ उपस्थित सबों को अनेक कथाएँ सुनाऊँ और अनुकरणीय धर्म सूत्र बताऊँ। आश्रम के बाहर यह गोपी बल रही थी तो अंदर सत्यभामा और द्रौपदी बातों में मग्न थीं।

सत्यभामा ने द्रौपदी से पूछा "तुम्हारे पति शूर वीर हैं। विक्रपालो से कुछ कम नहीं हैं। मुझे आश्चर्य तो इस बात का है कि ऐसे बलवान पति पति कैसे तुम्हारे वश

मे रह रह हैं वं तुम्हारे मन का कभी नहीं बुझाने ऐसा कोई काम नहीं कान्त जो तुम्हें पसंद न हो तुम्हारा बड़ आदर करते हैं। इसका क्या कारण है? उन्हें अपने वश में रखने के लिए क्या तुमने पूछाई की? ब्रत रक्षे? मंत्र या जड़ी-बूटियों का प्रयोग करके अपने वश में रखा मुझे भा यत् रहस्य बताया, जिससे मैं अपने पति को अपने वश में रख सकूँ। मेरे पतिदेव का स्वभाव तुम तो जानती ही हो।”

द्विपदी ने कहा “हरश्चरामा, तुमने वशीकरण के जिन मंत्र तंत्रों की बातें कीं, उनका उपयोग बुरी स्त्रियों ही करती हैं। कुल्ल की पत्नी होते हुए ऐसी बातें करना तुम्हें शोभा नहीं देता। मेरे बारे में तुम्हारे मन में उत्पन्न संदेह भी श्रुतिपूर्ण है। पत्नी,

पति को अपने वश में करने के लिए मंत्र-तंत्रों का सहारा न और पति को यह मालूम हो, तो क्या वह उसकी आँखों से गिर नहीं जायेगा? पति की दृष्टि में ऐसा स्त्री का मूल्य ही क्या रह जायेगा। क्या वह पत्नी उल्लेखित भरी संरक्षित नहीं जनेगी? सुनो, जानो कि फोड़व क्यों मेरे प्रति इतने प्रेम से व्यवहार करते हैं। मैं अनवध्यक्त मणि प्रस्तुत नहीं करती, अगर मेरी उचित मणि भी वे पूरी नहीं कर पाते तब मैं छुट्टी नहीं मेरा विश्वास है कि मेरे पति मुझे हृदयपूर्वक चाहते हैं। इसका यह मतलब नहीं कि उनकी सेवा में मैं उन्हें अपने कर्तव्यों में कभी बिनाई नहीं आने देती उनकी संवाएँ मैं स्वयं करती हूँ दास दासियों के भरोसे कभी नहीं छाँहती।

उन्हे जिस प्रकार का भोजन व पदार्थ पसंद है, स्वयं बनाती हूँ और खिलाती हूँ। वे जब भी कुछ कहते या करते हैं, तब मैं उसका विरोध करना ही नहीं। जकाण मैं नहीं हँसती, अपनी सौतनों को देखकर कभी ईर्ष्या नहीं करती। श्री धर्मराज इंद्रपस्थ में जब राज्य करते थे, तब हजारों ब्राह्मण, ब्राह्मचारी, सन्नासी अतिथि वतकर आते जाते थे मैं स्वयं उनके सत्कार का कार्य संभालती थी ये ही नहीं, बल्कि पांडवों की और पत्नियों, हजारों दास दासियों, पशु पालक आदि रहते थे। उनके कुशल मंगल की देखरेख भी मैं स्वयं संभालती थी आखिर खजाने का हिसाब भी मैं ही देखा करती थी। मक्षेप में परिवार का पूरा भार मैं ही संभालती थी। इसी

स्वर्गकोट परत गेना,

इन्द्राने अर्जुनाला अनेक दिव्यास्त्रे दिनी होती थी चाने द्रौपदीकडे दिली आणि धर्मराजाखल वसून तो स्वर्गतले आपले अर्जुनव संगत राहिला

अर्जुन म्हणाला, ‘दिनीला दोन मुली पुलाभा आणि कालका, त्या दोघींनी तपस्या करून ब्रह्मदेवाला प्रसन्न केले. त्यांनी दोन वर मागितले, एक - त्यांच्या मुलांना देव किंवा दानव कोणीही मारू शकू नये, आणि दुसरा - हिरण्य नावाचे शहर त्यांना दहाण्यासाठी देण्यात यावे. त्याप्रमाणे पौलाभी अन् कालकेय त्या नगरात राहू लागले, ते देवांबद्दल बेपर्वाई दाखवू लागले त्या राक्षसांना मारून टाकल्यावर मी शहरात प्रवेश केला. मार्गात प्रतांचा खच असल्याने मला रथ चालवण्याची कठीण पडू लागली, नगरभरात राक्षस स्त्रियांचा आहोश घुमत होता रथ च्या आवाजाने धाबस्तून त्या घरात गपून बसल्या पधम जेव्हा ते नगर न्याय झाले तेव्हा रथ नशे रहात असत ब्रह्मदेवाच्या वराने फल म्हणून राक्षसांकडून त्यांना तेथून पळवून लावण्यात आले अन्

त्यांनी तेथे प्राणत आर्धुपन्थ स्थापन मातलीत या सर्व गाहणे मला मागितल्या इन्द्राने पौलाभी व कालकेयांच निर्मूलन केले करावे याबद्दल जेव्हा ब्रह्मदेवाला विचारले तेव्हा देव दानव जातीच्याच कुशा व्यक्तीकडून हे शक्य होईल असे न्याने मागितले. इन्द्राने हा कार्य-भार भास्त्रावर सोपवला आणि कालकेयांना समाप्त करण्या साठी मला दिव्यास्त्रे दिली या अस्त्राच्या भवतीत मी कालकेयांचा विध्वंस केला अन् मगरात प्रवेश केला.”

दुसऱ्या दिवशी पहात काळी धर्मराजाने अर्जुनाला बोलावून त्याला मिळालेली दिव्यास्त्रे दाखवायला मागितली अर्जुनाने त्रेवदत नावाच्या शंखासह आपली सारी दिव्यास्त्रे दाखवली.

त्याच वेळी नारदाने तेथे येऊन अर्जुनाला म्हटले, ‘अर्जुन, तसेच काही विशेष कारण नसेल तर यांचा अप्रयोग अनिवात करू नको. कारणशिवाय यांचा वापर केला तर मोठा अनर्थ होईल युद्धाने जेव्हा नू याचा अप्रयोग करतील तेव्हा मी स्वतः येऊन पाहून आणि नारद तथून निघून गेला.

‘चान्दोबाच्या’ बातम्या

शांति विश्वविद्यालय

शत्रुला तोड कसे द्यावे, अचानक हल्ला कसा करावा, युद्ध कसे करावे इ. विषयांचे प्रशिक्षण देणाऱ्या संस्थेबद्दल आपल्या ऐकितानत आहेच. बशाही काही संस्था आहेत, की जिथे शत्रुबाही दुरुप तयारीला युद्धकलेचे प्रशिक्षण दिले जातं पण बंजापांशी मैत्रीपूर्ण व्यवहार कसा करावा, बहर्जीवन कसे स्वीकृत करावे, शान्ततापूर्ण वातावरणात कसे रहावे याबद्दलचे शिक्षण देणाऱ्या संस्थेबद्दल आपल्याला काहीच माहिती नव्हती पण बशा प्रकारच्या शांति विश्वविद्यालयाच्या स्थापनेचे प्रबल पालू आहेत. त्यांचे नाव आहे- मुनाहर्ट्ज अर्थ पीस युनिव्हर्सिटी (समैक विश्वशांति विश्व विद्यालय) महाराष्ट्रातील पुण्याजवळच्या, सुप्रसिद्ध संत ज्ञानेश्वर यांचे निवासस्थळ वाळंदी या एकर नहान शहरात या विश्वविद्यालयाची स्थापना होत आहे. ही योजना कार्यान्विष्ट करण्यासाठी जवळजवळ ३० कोटी अमेरिकन डॉलर्स खर्च होतील.

कवितांची भिन्न

चीनच्या हूतान पान्तच्या मध्यावर बांधलेल्यात पूर रोखण्यासाठी १.५ किमी. लांबाईची एक भिंत लुभारण्यात येत आहे. लगतजवळ असा विचार आहे की, भिंतीचा अर्थपूर्ण केवळ मुर रोखण्यासाठी न काता दुसऱ्या एकाच कामासाठीही त्याचा वापराही ते या बांधण्या आतील भाग कवितांची सुशोभित वागणार आहेत. त्यांनी असे ठरवले आहे की त्यावर १००० कविता लिहिल्या जाण्यत त्यासमूह प्राचीन व अर्वाचीही दोन्ही कविता असतील. १९८९ ते १९९६ पर्यंत भिंतीचे शासन आलेल्याच्या यादीने त्या यांच्या जन्म/मृत्युचे अवलंब साक्षा होत आहे हे सांगणे संयुक्तित्वात होईल की प्राचीन स्वतः एक महान कवि होते.

धुराणासून ऊर्जा

शहरातला कोंकणचा असा कळन नंतर तो बाळगण्यात घेतो व रथापासून धुर निघतो धुरातही एक शक्ति असतेच, पण आजवर तिचा अर्थपूर्ण कसा गेला नाही तरयत्नसमूह या शक्तीच्या अर्थपूर्णतेसाठी मार्ग शोधण्यात आला आहे. पेरान नगराच्या सरहद्दीवर कपरा जालला जातो. त्याच ठिकाणी एक रेस्टॉरंट बनवले जात आहे येथे १५० फूट उंचीची एक छुटाची बिमणी आहे येथे निर्मित होणारे रेस्टॉरंट १२० फूट उंचीवर असेल, अन् ते या बिमणीच्या शीतली फिरत राहील यात शंभर याणसे बसू शकतील. छटाच्या मजक्यावर नारा दुर्बिणी असतील. याचे बांधकाम पूर्ण होईल तेव्हा वगळले अशा प्रकारचे हे पहिलेच रेस्टॉरंट असेल.

चरासमचे परितर्कित होणाऱ्या गुहा

चीत मध्ये जवळ जवळ चाळीस लाख लोक भुतांमध्ये रहात आहेत. ते शहरांकरे वाकविले होऊन लोकरीसोबत शहरात राहू लागले आहेत. या रिवाज्या गुहांमध्ये बराचवे दहाण्यालायक शुभंकर बराचवे परिवर्तन करणाऱ्याचे पयल पालू आहेत हे प्रयत्न स्वतः सरकारसमूह आपल्या हाती घेतले आहेत. सरकारचे असे म्हणणे आहे की प्रस्थांच्या बरग्यांमार्फत सकुचित पर्यटनमधे रहाण्यापेक्षा लोक अशा गुहांमध्ये राहण पसंत करतील. चीनच्या लोख पठारातील गुहांचे आधुनिकीकरण जातू आहे. गुहा-निर्माण-कार्याचे खूप या कामाला लागले आहेत. गान्गु, ह्येनान, पास्सी या प्रांतातल्या गुहा यात ‘चरास’ भरविले जात आहेत. यामुळे विजेचा खर्च व निसर्गाचे रक्षणही होत आहे. गुहांची ही चरे अंतराष्ट्रीय वास्तुसारण्यांना आकर्षित करत आहेत.

‘चान्दोबा’ पुरवणी - ९८

आपल्या देशाची वृक्षसंपदा

कर्मलि

‘आपल्या देशाची वृक्षसंपदा’ या शीर्षकाबाली आपल्या देशाच्या वृक्षांची माहिती मिळवत आहोत. ते सर्वच सर्व आपल्या देशात अस्तित्वात असलेले नव्हे. बरेच वृक्ष दर-दूरच्या देशातून येथे आणले गेले व ते इथे विस्तारले. परंतु आकारात चमाला मोठा असणारा कर्मलि हा वृक्ष मात्र आपल्याच देशातला आहे. दृष्टांशातला याला ‘विलेनियम इंडिका’ असे म्हणतात.

हिन्दीत याला ‘चला’, बंगाली व मल्याळीत ‘चलिता’, मुरिया भाषेत ‘बलोला’, गुजरातीत ‘कारवाल’, कानडीत ‘बेट्ट वलमाल’ व तेलगूत ‘पेट्ट कालिमा’ असे म्हणतात.

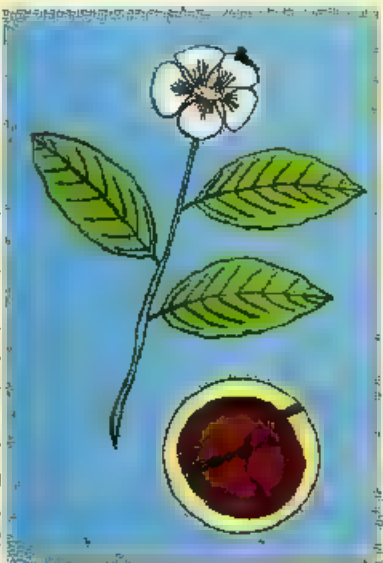
प. बंगाल, बिहार, आसाम राज्यात हे वृक्ष वास्त कळन आढळतात. अन्य प्रांतातही कुठे कुठे आढळतात. सरळ थुंब वाढणाऱ्या या वृक्षाच्या फांद्या गोल मुकुटासारख्या पसरतात. वृक्षाची साल मऊ असते. वृक्ष १०-१२ मीटर उंचीपर्यंत वाढतात.

पाने हिरवीगार असून नेहमी चमकत असतात. फांद्यांचे शेवटचे भाग रुब व टोकदार असतात. पाने क्रमवार असतात आणि त्यावरील रेषा समानान्तर असतात.

सुगंध पसरणारी याची मोठमोठी फुले पांढरी असतात आणि इह्यांच्या शेवटाला एकेकटी फुलतात. फुलांवर बहर जून जुलैत असतो. प्राच्या मोठ मोठ्या फळांवर व्यास ८ ते १२

सेंमी इतका असतो वरचे कवच कडक असते. सफरचंदाप्रमाणेच आतील गराच्या संधामधे बिया असतात.

आपल्या देशाच्या पश्चिम भागात आढळणाऱ्या दिर्घमिमा जातीच्या झाडांची पाने केळ्याच्या पानांप्रमाणे लांब व रुब असतात.

आपल्या देशातील कावि मुनि:

बलाकी

आपले प्राचीन मुनि ज्ञानास असत त्यांना सर्व काही माहीत असले तरीही आपणी जाणव्याची त्यांची इच्छा असे. अत्यंत मग्न झाले ते.

परंतु मुनिकुमार बलाकी याचा स्वभाव मात्र भुलत होता. विज्ञानास संप्रत्यक्षीयन त्याला असे वाटू लागले की आपण सर्वज्ञानी आलो. मांड्यात मांड्या ज्ञानो माणसालाही काही शिक्क्याचे आपली जीव्यता आहे, असा भाव त्याला वाटू लागला. यामुळे सर्वज्ञ त्याला 'शर्विष्ठ खलार्थी' असे म्हणू लागले.

काशीचा राजा ज्ञानत जिज्ञासू व ज्ञानपिपासू होता. बलाकीला हे कळल्यावर तावठ्याने काशीला बाजूने तो राजाला भेटला. अग्रपक्ष राजाला बहुज्ञानाचा बोध करू शकतो असा दावा त्याने केला. त्याच्या बोलण्यावर प्रसन्न होऊन राजाने त्याला तशी परवातारी दिनी परंतु प्रत्यक्षात बलाकीने एकादा मन किलाश्लोक म्हणायचा, यापूर्वी राजाच तो म्हणून दाखवू लागला, अतः त्याचा अर्थ व्याख्येसह सांगू लागला. महाराज आपल्यापेक्षाही मोठे ज्ञानी असल्याचे बलाकीला कळविल्या वेळ लागला नाही. ज्ञानसा रवीच ज्ञानालाची त्याला लाज वाटली. काशीराजाची क्षमा मागून त्याने त्याचे शिष्यत्व घेतले.

एक दिवस राजाने बलाकीला 'एक सुषुप्तावस्थेतला माणूस जाखून निवारणे की 'सुषुप्तावस्थेत ल्याची चेता' कुठे असेल?' बलाकी भुत्तर देखू शकला नाही, तेंव्हा स्वतः स्पष्टीकरण देत राजा म्हणाला "सुषुप्तावस्थेत, म्हणजेच ग्राह निद्रेत असताना माणसाना चेता नसते. तरीही तो अनिर्वचनीय तूनिन्द (ब्रह्मजीवता) अनुभव असतो कारण या स्थितीत त्याचा आत्मा भगवंतासमीप संलग्न करत असतो असुतावस्थेतही जर माणूस असा तूनिन्दाचा अनुभव घेऊ शकला तर त्याचा अर्थ असा की त्याच्यात खरोखरच ज्ञानभजन व आत्मनिग्रह आहे.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. 'खया सरित्सागर' चे रचयिता कोण?
२. डॉ. प्रनामार्थ मधला मुख्य रासयनिक पदार्थ कोणता?
३. हुगो, मिल्टन, हेल्न किस्टर व वेद मेहता यांच्यात कोणते साम्य आहे?
४. भारताच्या सांविधानिक शासन-पत्रात संपर्नाचे अधिकार व प्राथमिक अधिकारातून हटवलेले कतम कोणते?
५. सार्वजनिक नेता असून शिवाय 'आरबीदास' नावाने परिचित कौस्तुभ कोण?
६. 'भैरसेसे' पुरस्कार मिळवणारे पहिले भारतीय कोण?
७. सर्वप्रथम बोर्लिंग पुरस्कार मिळवणाऱ्या संस्थेचे नाव काय?
८. दरवर्षी १० डिसेंबर रोजी नोबेल पुरस्कार दिला जातो, या निमित्ताने वैशिष्ट्य काय?
९. 'बिबर्टी' मूर्तीच्या रूपाने कल्पना कोणाची?
१०. संयुक्त राष्ट्रांच्या अधिकाधिक भाषा कोणकोणत्या आहेत?
११. संयुक्त राष्ट्रांच्या 'चार्टर' केल्या असतात आणता येता?
१२. 'सुरक्षा समितीत आपणाला कायम स्थान हवे' अशी मागणी भारताने केल्या केली?
१३. 'रेव्हन्यू स्टॅम्पाची आत्मकथा' कोणी लिहिली आहे?
१४. इंग्ली भाषा ही राजभाषा म्हणून स्वीकारणारे भारतातले राज्य कोणते?
१५. आपल्या देशातला १ नंदाचा राष्ट्रीय मार्ग कोणता?
१६. पूर्वील 'वर्ल्ड कप क्रिकेट' कोणत्या देशात होणार आहे?

भुत्तर

१. 'खया सरित्सागर' चे रचयिता कोण?	२
२. डॉ. प्रनामार्थ मधला मुख्य रासयनिक पदार्थ कोणता?	०
३. हुगो, मिल्टन, हेल्न किस्टर व वेद मेहता यांच्यात कोणते साम्य आहे?	३
४. भारताच्या सांविधानिक शासन-पत्रात संपर्नाचे अधिकार व प्राथमिक अधिकारातून हटवलेले कतम कोणते?	५
५. सार्वजनिक नेता असून शिवाय 'आरबीदास' नावाने परिचित कौस्तुभ कोण?	२
६. 'भैरसेसे' पुरस्कार मिळवणारे पहिले भारतीय कोण?	३
७. सर्वप्रथम बोर्लिंग पुरस्कार मिळवणाऱ्या संस्थेचे नाव काय?	३
८. दरवर्षी १० डिसेंबर रोजी नोबेल पुरस्कार दिला जातो, या निमित्ताने वैशिष्ट्य काय?	३
९. 'बिबर्टी' मूर्तीच्या रूपाने कल्पना कोणाची?	३
१०. संयुक्त राष्ट्रांच्या अधिकाधिक भाषा कोणकोणत्या आहेत?	३
११. संयुक्त राष्ट्रांच्या 'चार्टर' केल्या असतात आणता येता?	३
१२. 'सुरक्षा समितीत आपणाला कायम स्थान हवे' अशी मागणी भारताने केल्या केली?	३
१३. 'रेव्हन्यू स्टॅम्पाची आत्मकथा' कोणी लिहिली आहे?	३
१४. इंग्ली भाषा ही राजभाषा म्हणून स्वीकारणारे भारतातले राज्य कोणते?	३
१५. आपल्या देशातला १ नंदाचा राष्ट्रीय मार्ग कोणता?	३
१६. पूर्वील 'वर्ल्ड कप क्रिकेट' कोणत्या देशात होणार आहे?	३

अधिकार्याचे बळ

जटावल्लभ नावाचा एक शिक्षक प्रथमच शहरात आला. रहण्यासाठी त्याने धर्मशास्त्र पाहून ठेवले. तिथे तर प्रचंड गोष्टी चालू होत्या. काही मागसंघर्षे दुरत होती, तर काही दादणीस बसली होती. ही धर्मशाळा, कीर्तना? असा त्याला प्रश्न पडला. धर्मशास्त्र कोणीला ओरडत, 'शूरवीर आला शूरवीर'.

ज्या, सगळे दादणीस आणि दुमारी धुमड्या दादणीसतून जाहीर पाडले. त्याच वेळी दुसऱ्या बाजूने नन्द दादणीसला आपल्या पूर्वी बळाने कोणासरी ओरडार लागू लागली. दादणीस तुटून पडला.

जटावल्लभ हातकडीने होयून निवडून पाहून लागला. एका धडकाने सगळी धुम धुमगाणूस तसे धुमगाणूस त्याच्या निरक्षर भिरग्या अन् वाग ओकणारे दोळे पाहूनच जटावल्लभ गर्भगळित झाला. जलत जलत्यावरून जटावल्लभकडे पहात तो ओरडला, 'वहान, वहान, तहान अरे त्या लोकाने टाकल्यवरून पाण्याचा घडा घे मला.'

'बापरे! वधिला अडकले की! शेवटी त्याच्या हाती अडकणें नशिबी होतं माहेर!' असे स्वतः शरीरमणत जटावल्लभने घडा ओरडून त्या शूरवीराला दिला. त्यावेळी हात कापत होते बिचाऱ्याचे.

घडा ओरडून शूरवीराने सगळे पाणी एका बमट घटाघटा पिऊन टाकले. 'याच्याशी दोस्ती करणं बरं' असा विचार करून जटावल्लभने विचारले, 'तुम्हाला आणखी पाणी हवं? आपल्याची काही व्यवस्था करून?'

'पाणी हवंय अन् खाण्यासाठी हवंय, पण बरे अरिच्या, ऐकलं नाहीस' सत्ताधर आता येतोच नाही, जव, आलमच तो ' नसे म्हणत तो तेथून वतात. हातात

इतक्यात एका दुसऱ्या माणसाने तसे प्रवेश केला. त्याच्या पाठीमागे दहा हत्यारबन्द शिपाई होते. तो आपल्या जरीक नावाजत म्हणाला, 'दयाला दादणीस आणि दुमारी हांकोला माझ्या देण्याची खबर लागलेली दिसतेच. म्हणून सगळेच सगळे धोवून पाहून घेऊन गेले. जारे, त्यांचा माठनायकान पकडून आला. तोवर मी दयाला आलकासायकडून हातकाच्या पांजरी

सर्वसाधारण अवगा केवळ देहबळ पाहून नव्हे. तर त्याचा अधिकार पाहून पाकटले. हे सत्य जाणून जटावल्लभ स्वतः श्री दंडन राहिला.

सुरज-दुरज दोन्ही वाटून घ्या

सुरज कामासाठी शहराकडे निघाला. वाटेत खाण्यासाठी त्याच्या बासकाने तीन भाकरी दिल्या. जवळचा रस्ता म्हणून तो जंगलाच्या वाटेने निघाला. जंगलाच्या मध्येच एका तरुणाने त्याला अडवले.

तरुण दिसायला माठया घरचा वाटेत होता. त्याचे कपडे किंमती होते, पण ते गळलेले, सुरगळलेले होते. 'आपल्याला प्रथम काही खाण्याला हवं अशी सुरजकडे त्याने मागणी केली. सुरजने त्याला द्यायला नकार दिला. तेव्हा तरुणाने जबरदस्तीने भाकरी काढून घेतल्या. फार झुकला असल्याने तो अकावका झाडू लागला. इकडे स्वतःला काहीच धुव नाहीय असे पाहून सुरज ओरडत राहिला. पण त्या तरुणाने त्याच्या ओरड्यावारड्याकडे मुळीच लक्ष दिले नाही. नंतर त्याने विचारले, 'जवळचं भद्रगिरी गाव भाहीत आहे न तुम्हा?' सुरजने डोके हलवून

म्हटले, 'हो, माहीत आहे.'

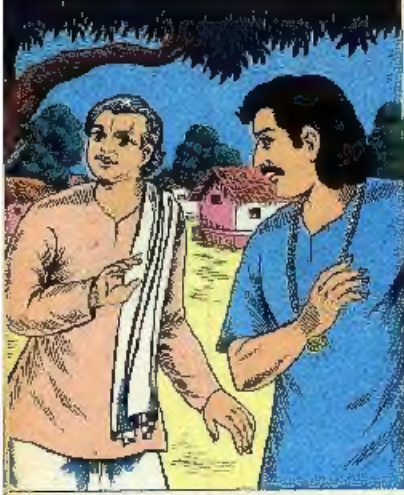
तो म्हणाला, 'शहरातून आलाय अन् मला भद्रगिरीला जायचंय. वाट चुकलो अन् हा जंगलात अडकलो. तू मला भद्रगिरीला पोचव, तिथले जमीनदार माझे पिताजी आहेत. तू मला पोचवलंस तर ते तुला छानशी दणगी देतील.'

देणगी मिळायच्या आशेने सुरज तरुणाला भद्रगिरीला धेडून गेला. जमीनदाराने खूश होऊन त्याला एक मांवाची माळ बक्षीस दिली.

एवढ्याच कामासाठी आपल्याला एवढे मोठे बक्षीस मिळेल अशी सुरजला कल्पनाही नव्हती. माळ मूल्यवान आहे, हे पाहूनच कळत होतं. सुरजचा आनन्द वर्णनातीत होता.

माळ गळ्यात घातल्यावर शहरात जायचा आपला विचार त्याने सोडून दिला. लवकर

गावात पोचून परित्वि लोकांसमोर आपले भाव मिरवावे असे वाटून त्याने परतीचा रस्ता पकडला.

सूरजला सर्वात आधी दिसला गोविन्द. जखरी कामासाठी निघालेल्या गोविन्दला अडवून तो म्हणाला, "पाहितीस माझ्या गळ्यातली ही मोत्यांची माळ? भद्रगिरीच्या जमीनदाराकडली आहे ही. त्यांनी बक्षीस दिलीय मला."

गोविन्दने त्याच्या बोलण्याकडे लक्ष दिले नाही, कारण तो गडबडीत होता. तो म्हणाला, "अरे लक्ष्मणच्या मुलीचं लग्न ठरलंय. गावचे सगळेजण इी बातमी ऐकून खुश आहेत. मी त्याला भेटून सांगायला निघालोय की - माझ्याकडून जमेल तितकी मी तुला मदत करीन. येतोस तूही माझ्या

बरोबर?"

लक्ष्मणची मुलगी चांगली हुशार होती, घरकामात दक्ष होती. दिसायलाही सुंदर होती. पण जुन्या वोट्या तिरछा असल्यामुळे तिच्या विवाह नांजणीवर पडत होता. गावच्या लोकांना लक्ष्मणबद्दल सहानुभूती वाटत होती. मुलीचं लग्न कुठे पकं झालं म्हणजे बिचारा लक्ष्मण निश्चिन्त होईल असे वटे सर्वांना. सूरजलाही हे सारे माहीत होते. पण गोविन्दने त्याच्याकडे लक्षच दिले नाही, आणि बुलट तो लक्ष्मणच्या मुलीच्या आग्यावद्दलच बोलत राहिला याने सूरजला वैषम्य वाटले. तो म्हणाला, मला आता एक जरूरी काम आहे. मी नाही येऊ शकणार तुझ्याबरोबर."

थोडा पुढे गेल्यावर सूरजची गाठ पडली शिक्षक पृथानन्दशी. त्याला आपल्या गळ्यातली माळ दाखवत तो म्हणाला, "ही काही साधोसुधी माळ नव्हे! भद्रगिरीच्या जमीनदाराची आहे ही. त्यांनी बक्षीस दिलीय मला!"

काहीतरी बोलायला हवं, म्हणून पृथानन्द म्हणाला, "छान की!" पण पुढे लगेच तो म्हणाला, "आपल्या गावच्या पंडित रामशास्त्रींचा राजधानीत सत्कार झाला ना. त्यामुळे आपल्या गावची मान बुंबावली. रामशास्त्री कालच परत आल्याचं कळलं. मी त्यांचाच भेटायला निघालोय. येतोस तूही?"

सूरजला वाटले की आपण आपल्या माळेबद्दल बोललो अन् हा आपला तिकडे लक्षच न देता रामशास्त्रींचे गुण गात बसला आहे. आपली चीडलपवत तो म्हणाला, "मी

काही कामासाठी चाललोय. आता नाही येऊ शकत." आणि तो पुढे निघाला.

सूरज पुढे गेला आणि जवळच्या गल्लीत वळला, तर नेमका समोर नागराज त्याला दिसला. तो गडबडीत होता. तरीही सूरजला पाहून जरा थांबून म्हणाला, "तुझ्या गळ्यात काय चमकतं आहे?"

आपण काही न बोलताच नागराजने आपल्या माळेबद्दल बिचारल्यामुळे सूरजला दानन्द वाटला. खुश होऊन तो म्हणाला, "ही भद्रगिरीच्या जमीनदाराची माळ आहे. बऱ्या मोत्यांची आहे. जमीनदारांची माळ खरीदणं काय माझ्या ऐपतीत बसेल?"

नागराजने आपली काहीच बिचारले नाही. सूरजने विलेव्या माहितीकडे दुर्लक्ष करत तो म्हणाला, "तू ऐकजस? तुला तर माहीत आहेच, की आपल्या विराटची जमीन कोरडी पडलीय, गेली दोन वर्ष पांथस न पडल्यानं कसलंच पीक आलं नाही तिथे. पण कालच त्याच्या विहीरीत पाणी भरलंय. विराटचे वाईट दिवस नाहीसे झाल्याने सगळेच खुश आहेत. मी त्याच्या दानंदात सहभागी होण्यासाठी त्याच्याकडे जायला निघालोय. बल, तूपण येतोस बरोबर?"

आता सूरजचे मन आक्रोशून अठले. आपल्या आग्याचं कोणीच कौतुक करत नाहीय! जमीनदाराने माळ का दिली, हे ही कोणीच बिचारत नाहीय, नाराज होऊन तो सरळ आपल्या घरी गेला.

सूरजच्या बायकोने माळ पाहिली आणि त्याच्या तोंडून हकिकत कळल्यावर म्हणाली, "ही तर मोठ्या भाग्याची गोष्ट! फारा

दिवसांपासून अशी मोत्यांची माळ बनवायची माझी इच्छा होती. ती आता अशी मिळाली मला." ती फारच आनंदली.

"ही माळ तर पुरुषांची आहे. जमीनदाराचं स्वतःच्या गळ्यातून काढून दिली होती." सूरज तावडतोब बोलला.

बायको हसत म्हणाली, "माळ काय पुरुषांची अन् बायकांची अशी निराळी असते काय? श्रीमन्त वर्गात पुरुष या माळा घालतात, तर मध्यमवर्गात बायका वापरतात. कारण अशा घरात पुरुष काही घालतच नाहीत."

"हं! माझी श्रेष्ठता आणि सद्गुण पाहून जमीनदारानं माळ मला बक्षीस दिलीय, तेव्हा ही माळ घालणार." सूरज म्हणाला.

"तुमचा असा काय मोठा पुरुषार्थ? अशा

कोणत्या आपल्या सन्तुष्टाचा अभिमान आहे तुम्हाला? त्या अपाशी माणसाला आपण होवून भाकरीही दिली नाहीत तुम्ही! त्यानं जबरदस्तीन घेतली तेव्हा मुळमुळ रडत बसलात! त्याला घरी पोचवले, ते सुद्धा जमीनदार काही देईल या आशेन! ही तर समष्टी बाग्याची मोह. पात तुम्ही कोणती मर्दमकी केलीत? मी भाकरी करून दिल्या नसत्या, तर तुमच्याशी बोनायचीही ताकत नव्हती त्या जमीनदाराच्या मुलाची! खरं तर तुमच्या या भाग्याची खरी अधिकारी मीच!"

"गावच्या इतर माणसांप्रमाणे तुलाही माझा देवा शटतोय," सूरज म्हणाला.

"गावने लोक हेवा करतात तुमचा? असं काय विशेष आहे तुमच्यात, की ज्यामुळे त्यांनी किंवा मी तुमचा हेवा करावा?" बायकोने बेधडक सूरजला विचारले.

तेव्हा सूरजने गावात प्रवेश केल्यापासून

जें जें घडले, ते सर्व तिला सांगितले आणि म्हटले, "एक-दोन सव्हे, तर चांगली पाच माणसं भेटली मला. कोणी एकानेही माझ्या भाग्याचं कौतुक केलं नाही. हा हेवाच नाही तर काय दुसरे?"

"हा हेवा तर नकीच नव्हे. नीट विचार करून सांगा, बायच्या कुणाचं काही भलं झालं, तर तुम्हाला कधी त्याचं आनंद वाटला? तो जाहीर केलात? त्यांच्या शाय्याचं कौतुक केलं? त्यांच्या आनंदात, सुखात भाग घेलात? तुम्ही जर असं काही केलं नाहीत, तर त्यांनी का करावं? आनंदातही देणं आणि घेणं दोन्ही जरूरीचं असतं." सूरजच्या बायकोने त्याची कानबुधाळणी केली.

बायकोचा सहा आणि वास्तविकतेने भरलेल्या या गोष्टी ऐकून सूरज गप्पच झाला! त्याची बायको पुन्हा म्हणाली, "तुम्हाला जो जो भेटला तो प्रत्येकजण दुसऱ्या कुणाच्या

चांगल्याबद्दल, भाग्याबद्दल बोलला. तुम्ही फक्त स्वतः बद्दलच विचार करत राहिलात! दुसऱ्या कुणाबद्दल विचार करायला तयारच नव्हता तुम्ही! इतकी वर्षे एकत्र नांदलो आपण! पण कधी माझ्यासाठी एकदा दागिना तुम्ही बनवलात? खरीवलात? अचानक तुम्हाला ही माळ मिळाली, पण प्रेमानं ही बायकोला द्यावी, असं मनातही नाही आलं तुमच्या! तुम्ही तर एक नंबरचं अप्पलपोटे आहात."

सूरजने ताबडतोब माळ काढून तिच्या हातात देत म्हटले, "मी ही गळ्यात घालून काय करू? तुलाच तर द्यायची मनात होतं माझ्या. सुगीच नाटक करून पाहिलं गं! पण इतक्यात रागावून तू खुशाल 'मी स्वामी आहे, आपलाच विचार करतो' असा आरोप केव्हास माझ्याक."

सूरजच्या बायकोने माळ आपल्या गळ्यात घातली अन् त्याच्या दोन्ही पायांना हात लावत म्हणाली, "हो, माझीच बुद्धी कोती आहे, लहान आहे; म्हणूनच असं बोलले मी! तुमची बुद्धीच खरी मोठी, म्हणून चन्द्रगिरीच्या जमीनदारानं तुम्हाला माळ

दिली, केवळ माझं पुण्य खरोखर!"

तिच्या बोलण्याने सूरजच्या आश्चर्याला पारखार राहिला नाही. आपल्या बायकोच्या तोंडची प्रशंसा ऐकून तो खरोखरच फार खुश झाला.

नंतर ताबडतोब लक्ष्मणच्या घरी जावून त्याच्या मुलीचं लग्न ठरल्याबद्दल सूरजने त्याचे अभिनन्दन केले आणि आपल्याकडून होईल तितकी मदत करायचे कळूळ केले. तिथून तो सरळ राजशाहीच्या घरी गेचा व त्याच्या तोंडून राजधानीत झालेल्या त्यांच्या सत्काराबद्दल ज्ञात करून त्याचेही अभिनन्दन केले. तेथून विराटकडे गेल्यावर त्याला दिसले की तो आपल्या विहीरीचं पाणी शेताला देत आहे. त्याचेही अभिनन्दन करून सूरजने त्याच्या विहीरीचे पाणी चाखले. आज सूरज अगदी दारदूर झोपला. दुसऱ्या दिवशी सकाळी झुडून बाहेर येतो, तो त्याला दिसले की गावचे सारे लोक त्याच्या घरासमोर गुभे आहेत!

चन्द्रगिरीच्या जमीनदाराकडून बक्षीस मिळालेल्या मोत्याच्या माळेबद्दलची हकिक्त विचारायला आले होते ते!

अुसना दागिना

कमलाचा बाप गरीब होता. बायको मेल्यावर आई आणि बाप दोन्ही भूमिका निभावत त्याने मुलीचे पालनपोषण केले. देवाने तिला पैसा दिला नव्हता. तरी सौन्दर्य मात्र अुदारपणे बहाल केले होते. सर्वजण तिच्या सौन्दर्याची खूब स्तुती करत. आपण सुंदर आहोत, हे तिलाही छान कळले होते. तारुण्यात पदार्पण करताच ती स्वर्गलोकात विचरू लागली. आपल्या सौन्दर्यावर मोहित होऊन एकादा जमीनदार आपल्याशी लग्न करून आपल्याला सुखात ठेवील, असे स्वप्न ती पाहू लागली.

कमलाशी विवाह करायला अनेक युवक तयार होते. पण ते सगळे मध्यमवर्गीयच होते. त्यांना हुंडाही हवा होता, पण तिचा बाप तो द्यायला क्षम्य नव्हता. त्यामुळे कोणतेच स्थळ जमेना.

अक्षय परिस्थितीत शहरात काम

करणाऱ्या बॅनर्जीला कमला खूप पसन्त पडली. त्याचे आईबाप केंव्हाच मरून गेले होते. हुंड्याशिवाय लग्नाला तो तयार होता. मातेबाईकांनी तिच्या भाग्याची तारीफ केली, पण कमला मात्र खूश नव्हती. लग्नानंतर आपल्या स्थितीत आकाश-पाताळाचे अंतर पडेल अशी स्वप्ने तिने रंगवली होती आपल्या सौन्दर्याच्या बळावर आपण मुच्च स्थानावर आरुढ होऊ अशी तिची अपेक्षा होती.

कमला संसार मांडायला बॅनर्जी बरोबर शहरात आली. त्याचे स्थतःचे घर होते, लायची-प्यायची कमतरता नव्हती. कमलावर त्याचे फार प्रेम होते, पण कमलाचे मन मात्र अुदासच होते. तिला नेहमी कथाची तरी कमतरता वाटे. रेशमी साड्या आणि दागिने आपणानवळ वस्त्राचे तिला खटक.

एकदा बॅनर्जीचा एक मातेबाईक लग्नाचे

आमंत्रण घायला त्याच्याकडे आला. या माणसाने त्याला पूर्वी खूप मदत केली होती. बॅनर्जी कमलाला म्हणाला, "या लग्नाला आपल्याला जायलाच न्हव." कमलाने यावर काहीच उत्तराह दाखवला नाही.

ती म्हणाली, "कोणत्या तोंडाने मला 'लग्नाला जल' म्हणवाम? माझा भळा भोकाबोका आहे. लोक पाहून हसायचे नाहीत? नेसायला बरीशी साडीही नाही माझ्याकडे. सगळ्यांत आपली चेष्टा करून घेऊ मी? मी नाही वायची. तुम्हाला हवे तर जा."

काही न बोलता बॅनर्जी आपल्या मालका कडून कर्जावू पसकम घेऊन एक सुंदर साडी खरीदून आला. निळ्या रंगाची ती साडी फारच सुंदर दिसत होती. वाटेत चमेलीचा गजराही बरेदी करून तो घरी आला.

तवी साडी आणि गजरा कमलाच्या हाती

देत तो म्हणाला. "कमला, कुठलाही दागिना तुझ्या सौन्दर्यापुढे नगण्य आहे. हा, मला इतकं कबूल आहे की एकादा ठसठशीत दागिना- शिवाय जाणं बरं दिसणार मातो-आयण असं कर-शेजारच्या चन्द्रकान्ताकडे दागिनेच दागिने आहेत. आपण दोन-तीन दिवसात परत येऊच, तेवढ्यापुरता ती एकादा दागिना असना देतेका विचार."

कमलाला ते बरे वाटले नाही; पण तिने दागिना मागितला. चन्द्रकान्ताने दागिन्यांची पेटीच तिच्या समोर ठेवली. चन्द्रहार कमलाला खूप आवडला. दोन-तीन दिवसात तो परत करायचा वायदा करून कमला चन्द्रहार घेऊन आली.

बैलगाडीने तीन तासांचा प्रवास करून दोघेजण त्यांच्या त्या मातेबाईकाकडे पोचले. विवाह-मुहूर्त दुसऱ्या दिवशी सकाळी दहाचा होता. सकाळीच स्नान अुरकून कमलाने नवी

साडी नेसली अन् गळ्यात चन्द्रहार घातला. डोक्यात फुले माळली. तशी ती सुन्दर होतीच, पण या सावशृंगाराने त्यात रूप भर पडली. लग्नाला आलेल्या सर्वांचे लक्ष तिने वेधून घेतले. कमळाने हे जाणले आणि ती फारच आनन्दली.

लक्ष झाल्यावर दुसऱ्याच दिवशी पति-पत्नी शहरात परतले. चन्द्रकान्ताला दागिना परत करण्यासाठी कमलाने पेटी खुपडली, आणि पेटी रिकामी घाहून ती एकदम ओरडली. चन्द्रहार नाहीसा झालेला होता! कमलाला पक्के आठवत होते, की लग्नाच्या दिवशी घातलेला हार संध्याकाळपर्यन्त तिच्या गळ्यातच होता. संध्याकाळी स्नान करून तो पेटीत ठेवून तिने कुलूप लावले होते.

दागिना गेल्याचे जाणून तिचे शास्वत करत बॅनर्जी म्हणाला, “लग्नाला आलेल्यांपैकी दागिना कोणी चोरला, हे कसं कळणार? आता चन्द्रकान्ताला आपण कसं सांगायचं चोरीबद्दल? आपणच धोक्याला आहोत बस! आरोप करील ती आपल्यावर! आपल्यासमोर आता एकच मार्ग आहे. तो म्हणजे अगदी तसलाच एक हार खरेदी करून तो चुपचाप तिला द्यायचा—दुसऱ्या कुणाकडूनही वेता अपयोगी नाही याबद्दल.”

बॅनर्जी बाहेर गेला आणि दुपारी परत आला. त्याने सांगितले की, “मालकाकडून आणखी थोडे कर्ज घेतलं अन् घर महाप ठेवून रक्कम जमा केली. त्या रकमेतून आता आपण चन्द्रहार आणायला जाऊया.” बऱ्याच दुकानात पाहिल्यानंतर अगदी हुबेहूब तसलाच एक हार एका दुकानात मिळाला.

त्याच दिवशी संध्याकाळी कमलाने चन्द्रकान्ताला हार परत दिला. दोन दिवसांनी कमलाने भोलकरणीला काढून टाकले आणि सर्व काम ती स्वतःच करू लागली. रिकाम्या परसात तिने भाजीपाल्याचे वी पेरले. आणि घरच्या घरी झाडू बनवून ती इतर दुकानातून विझीला ठेवू लागली—बॅनर्जी या सर्व कामात तिला भरपूर मदत करत असे.

पाच वर्षे अशीच निघून गेली. प्रेहन्त पळव्यामुळे कसलाच शारीरिक तेंज थोडे कमी झाले. एक काळ असा होता की आरशासमोर उभी राहून ती तसं तस त्यात आपले सौन्दर्य त्याहाळत असे. आता जीवनावद्दलची तिची असंतुष्टतेची भावना

ही नाहीशी झाली.

एके दिवशी कमला आपल्या कमाईचा पैसा पेटीतून काढून मोजू लागली अन् एकदम आनन्दाने ओरडली. चन्द्रहार खरीदण्यासाठी काढलेने कर्ज या रकमेतून फिटण्यासारखे होते! महाप ठेवलेले घर मोडवता येणार होते!

घरी आल्याबरोबर तिच्या सोडून ही खुषखबर ऐकल्यावर बॅनर्जी म्हणाला, “कमला, असमवारी फार महापात पडते असं म्हणतात. त्या वेळाच्या परिस्थितीत मी तुला हे सांगितलं असतं, तर काही कायदा झाला नसता. पण आता माझी ताची आहे की, तु साड्याबद्दल गैरसमज करून घेणार नाहीस. या आनन्दाच्या क्षणी एक सत्य मी तुला सांगणार आहे.”

“सांगा बरं काय ते?” कमलाने अलमुक्तने विचारले.

“चन्द्रहाराची चोरी कोणीच केली नव्हती. लग्नाला गेलीस, तेव्हा तूच विसरलीस. मी तो खुचलून लपवून ठेवला. शहरात परतल्यावर मीच तो त्या दुकानात दिला. दुकानदार मित्र आहे माझा. दागिना

खरेदी करायचं नाटक केले मी नंतर. खरं तर मी न आपलं घर महाप ठेवतं अन् न कुठलं कर्जही घेतलं. आता या जमलेल्या रकमेतून तुला ह्या लो दागिना खरेदी करूया आपण.” हसत हसतच चोलला बॅनर्जी हे सगळे.

एकदोन अण कमला आनन्दाने चित्कारली. पण नंतर नवऱ्याचे दोग्ही हात आपल्या डोळ्यांना लावत ती म्हणाली, “अगदीच नासमज होते मी तेव्हा, आपल्या सौन्दर्याचा अहंकारही होता खूप. देवान दिलेलं सौंदर्य तर वेयामुख आजही आहेच. आता त्या चयकबार दागिन्यांची अन् साड्यांची काय गरज? या पैशातून आपण एक छोटीशी नारळाची बाग खरीदूया. सावकाराकडची नोकरी द्या सोडून अन् बागेची देखरेख करा किंवा एकादा व्यापार सुरू करा. भविष्यात आपल्याला पैशांची गरज आहे खूप! आपण लवकरच दोनांचे तीन बनणार आहोत.”

या नव्या कमलात आणि दागिना हरवण्यापूर्वीच्या कमलात बॅनर्जीला आकाश पाताळाइतका फरक जाणवला.

